

Otto Bauer

A nemzetiségi kérdés és a szociáldemokrácia* (Részletek)

[IV. A nemzeti autonómia]

21. A területi elv

A következőkben a nemzeti autonómiát elsősorban *proletár követelésként* tárgyaljuk. Azt kérjük hát: részleteiben hogyan alakítaná ki a proletariátus, ha megvolna hozzá a hatalma, a nemzetek követelte jogi önrendelkezését, milyen jogi intézményekkel biztosítaná ezt?

Amikor feltesszük a kérdést, vajon konkrétan miképpen valósítható meg a nemzeti autonómia általános elve, nem azért tesszük ezt, mert talán örömmel leljük a képzelet hasztalan játékában, amely oly szívesen hoz létre és semmisít meg államokat légüres térben; ellenkezőleg, csak annyiban igyekszünk szemléletes tartalmat adni a nemzeti autonómia általános fogalmának, amennyiben a munkásosztály által követelt alkotmány képe megszabja a mai nemzeti harcokban való állásfoglalását.

A legegyszerűbb forma, amelyben a nemzeti autonómia megvalósítása elképzelhető, *a nemzetnek területi testületként való konstituálása*. Az egyes nemzetek települési területeit elhatárolják egymástól. Saját határain belül minden nemzet egy-egy államot alkot, önállóan gondoskodik kulturális szükségleteiről, és szabályozza mindazoknak az egymáshoz és az összességhez való viszonyát, akik ezen a területen laknak. Ausztria összes nemzeti szövetségi államot alkotnak, amely az összes nemzetek közös ügyeit intézi, az összes nemzetek közös érdekeit védi.

A jogilag elhatárolt nyelvterületek önkormányzata szinte minden ausztriai koronatarományban egyik követelése a nemzeti kisebbségeknek. Ezt követelik Csehországban a németek, Galiciában a rutének, Tirolban az olaszok, Stájerországban a szlovénok. Az uralkodó többségek viszont mindenütt elutasítják: Csehországban a csehek „az ország kettészakításának”

---

* Forrás: Otto Bauer: *Die Nationalitätfrage und die Sozialdemokratie*. 282–299, 308–316, 318–319, 325–331. Magyarul in *A nemzeti kérdéstről: a nemzeti kérdés lenini elméletének kialakulása 1896–1914*. Szerk. Zalai Edvin, Kossuth Kk., Budapest, 1988. 155–183.

nagy bűnével vádolják a nemzeti elhatárolódás híveit; ugyanígy vetik el a nyelvterületek elhatárolását Stájerországban és Tirolban a németek, Galíciában a lengyelek. A maga szűk helyi körén túl nem látó kispolgáriság lényegének megfelelően ugyanazok a kispolgári-nemzeti pártok, amelyek Csehországban a nemzeti elhatárolást követelik, Stájerországban és Tirolban elutasítják ezt. Amikor a szociáldemokrácia az egész birodalomban követeli a nemzeti elhatárolódást, a birodalmi alkotmány elvévé teszi azt, amit az egyes koronatarományokban a polgári pártok már követeltek a nemzeti kisebbségek számára.

Kétségtelen, hogy a területi elven alapuló nemzeti autonómia a nemzeti hatalmi szférák elhatárolásának, a nemzeti hatalmi harcok elsimításának egyik eszköze. Kérdéses azonban, hogy a legalkalmasabb eszköz-e.

Nemzeti területi testületeknek az államon belüli konstituálásával szemben az az ellenvetés merül fel, hogy a nemzeti települési területeket nem is lehet tartósan elhatárolni egymástól, mert a nyelvhatárok folytonosan *eltolódnak*. A nemzeti részállamok határai már néhány év múltán is eltérnének a tényleges nyelvhatároktól, s ennek következtében sok helyütt nemzeti harc indulna az újabb elhatárolásért. Ezt az aggályt a területi elv hívei eredményesen cáfolták, bebizonyítva, hogy a nyelvhatár sokkal tartósabb, sokkal lassabban és sokkal kisebb mértékben tolódik el, mint ahogy általában hiszik. A nyelvhatárt a *földtulajdon* rögzíti: ha német parasztké a föld, német a terület, ha cseh parasztké – cseh. A nyelvhatár minden eltolódása azt feltételezi, hogy a német földtulajdonos helyébe cseh vagy a cseh helyébe német lép. Márpedig a paraszt birtokát rendszerint a fia örökli. S még ha eladnak is egy parasztgazdaságot, ritkán kerül idegen nemzetiségű kezére. Lényegében ezen alapul a nyelvhatár állandósága. Az is előfordul ugyan, hogy a földtulajdon változásainak hatására eltolódnak a nyelvterület határai. Csehországnak sok olyan kerülete van, amelyről a földtulajdonosok nagyobb számban vándorolnak ki – az ország német iparvidékeire, Bécsbe vagy Amerikába. A föld ilyenkor gyakran nagybirtokosé lesz, aki mezőgazdasági munkásokkal pótolja a parasztokat. Könnyen megeshet, hogy ezek a nagybirtokos által odahozott földmunkások más nemzetiségűek, mint a kiszorított parasztok. Előfordult, hogy a német paraszt helyébe így cseh mezőgazdasági munkás került, s ezzel a nyelvhatár a csehek javára eltolódott. Gyakoribb az, hogy a kivándorló parasztok vagy zsellérek földje más parasztok kezére kerül. Vannak kerületek, ahol a német parasztnak véletlenül jobb a földjük, mint a cseheké. A cseh parasztok és zsellérek kivándorolnak, a tehetősebb német parasztok megvásárolják földjüket. Itt a nyelvhatár eltolódik a németek javára. *Herbst, Schlesinger, Rauchberg* kutatásai meggyőzően bi-

zonyították, hogy előfordulnak ugyan kis eltolódások egyik-másik nemzet javára, de általában véve a földtulajdon szilárd határokat szab a nyelvterületeknek. A földtulajdon változásainál gyorsabban hathat a nyelvhatár eltolódása irányában *bérmunkások bevándorlása*. Ha a nyelvhatárnál egy német faluban gyárat alapítanak és ez cseh munkásokat vonz oda, akkor a német falu előbb kevert nyelvűvé válhat, és esetleg már néhány év múlva a csehek alkotják a lakosság többségét. Ily módon a nemzetek sokkal gyorsabban terjeszthetik ki települési területüket, mint a földtulajdon megváltoztatásával. De a történelem arra tanít, hogy az ilyen változások is csak ritkán, lassan és csekély mértékben mennek végbe. Tehát ez a tény is aligha tekinthető bizonyító erejű érvek a területi elv ellen.

A nemzetek együttélésében a nagy változások az iparvidékeken mennek végbe. Az ipari kapitalizmus Német-Csehországba és Bécsbe vitte a cseh munkást, Sziléziába a lengyelt. A cseh nyelvterület sok német kisebbsége az ipari kapitalizmusnak köszönheti létét. Lehetséges persze, hogy az iparvidékek véletlenül a nyelvhatárnál vannak, de nagyon gyakran egy nemzet zárt települési területének belsejében terülnek el. Ezért azt figyelhetjük meg, hogy *a lakosság nemzetiségének igen súlyos következményekkel járó változásai nem ott mennek végbe, ahol határosak egymással a nemzetek települési területei, hanem nagy távolságra a nyelvhatártól, a zárt nyelvterület belsejében*. A lakosság nemzeti összetétele nem ott változik a leggyorsabban, ahol a német paraszt földje a cseh parasztéval határos, hanem Német-Csehország belsejében és az öreg német Bécsben, ahová a német tőke csábítja a cseh munkást. E *nyelvszigetek* keletkezése és növekedése sokkal inkább jellemzi a nemzetek fejlődését, mint a *nyelvhatár* csekély eltolódása.

Ezek mellett a kapitalizmus által létrehozott, modern nyelv-szigetek mellett sok régebbi nyelv-sziget is van a zárt nyelvterületeken belül. Ezek részben előző évszázadokban paraszttelepítés útján keletkeztek, mint például Csehország cseh nyelvterületeinek belsejében számos német parasztfalu.¹ Másrészt régebbi települések maradványai ezek, múlt idők eleven tanúi. Így a német Mies [Stríbro] kerületben négy cseh többségű község van. Ezek abból az időből maradtak meg, amikor Mies városa és uradalma még cseh volt. S miközben mind a kettő régen németté vált, néhány parasztfalu megőrizte nemzetiségét, s a német nyelvterület belsejében, a cseh országrésszel való mindennemű kapcsolat nélkül, a nemzetek régi, évszázadok óta megváltozott települési viszonyaira emlékeztetnek.² Hasonlóképpen némely cseh város német kisebbsége is múlt idők maradványa. Prága, Budějovice [Budweis], Plzeň [Pilsen] német kisebbsége, a német Böhmisches Aicha [Česky Dub] város, amelyeknek semmiféle kapcsolatuk nincs a német

nyelvterülettel, és cseh falvakkal vannak körülvéve, olyan időkre emlékeztetnek, amikor a cseh nemzet csak parasztokból és cselédekből állt, míg a polgárság felsőbb rétege mindenütt német volt. Ám mindezek az elmúlt idők társadalmi viszonyaiból származó nyelvszigetek lassanként elpusztulnak. A német nyelvterület szórványos cseh parasztfalvai lassanként ugyanúgy beolvadnak német környezetükbe, mint ahogy a cseh nyelvterület német paraszti telepeseit és német városi kisebbségeit is fokozatosan felszívja a lakosság nagy többsége. *Egészen más jellegűek a modern kapitalizmus nyelvszigetei.* Ezek azoknak a szociális vándorlásoknak köszönhetik létüket, amelyeket a kapitalizmus idéz elő, s amíg meg nem változik ezeknek a vándorlásoknak az iránya, amíg ezek az átvándorlások állandóan azonos fajta utánpótlással látják el és erősítik a nemzeti kisebbségeket, addig gondolni sem lehet eltűnésükre. Ezeket a modern nyelvszigeteket nem szüntetheti meg semmiféle nemzeti elhatárolás, akármilyen gondosan hajtják is végre.

Már ez a tény is bizonyossá teszi, hogy a nemzetek jogilag elhatárolt települési területei mindig magukban foglalnak majd csekély és rendszerint állandóan növekvő nemzeti kisebbségeket. Ám jelentősen megszorítja ezeket a kisebbségeket az, hogy nem mindenütt lehet világosan elhatárolni egymástól nemzetileg egységes *közigazgatási területeket.*

A nyelvhatár némely pontján ez már azért is lehetetlen, mert a nyelvterületek nem határolódnak el élesen egymástól, hanem fokozatosan mennek át egymásba, úgyhogy nemzetileg erősen kevert terület fekszik köztük. Különösen Morvaországban gyakori ez. Mindamellet ez sem törvényszerű jelenség. Ahol földbirtokos parasztok nemzetisége szabja meg a nyelvhatárt, ott élesen elválnak egymástól a nyelvterületek. Csehországban (Rauchberg szerint) csak 395, azaz 3,08 százalék az olyan település és 253, azaz 3,41 százalék az olyan község, ahol a nemzeti kisebbség aránya meghaladja a lakosság 10 százalékát. A királyság lakosságának csupán 11,4 százaléka él olyan községekben, ahol a nemzeti kisebbség meghaladja a helyi lakosság 10 százalékát.

Ezekre a tényekre támaszkodnak a nemzeti területelhatárolás hívei. Sok ugyan a nemzetileg kevert bírósági kerület, viszonylag még több a nemzetileg kevert politikai kerület, de ez csak a közigazgatási és bírósági kerületek helytelen beosztásából fakad. Ha visszanyúlunk a terület legtermészetesebb egységéhez, a településhez, azt látjuk, hogy a településeknek csak igen csekély része nemzetileg kevert. Ha mármost felosztatjuk a régi kerületeket, s az újakat csak nemzetileg egyöntetű településekből vagy legalábbis községekből állítjuk össze, elenyészően csekély kisebbségű közigazgatási és bírósági kerületeket kapunk!

Feltétlenül el kell ismernünk, hogy kerületi beosztásunk javításra szorul, s hogy a kerületek új elhatárolásával lényegesen csökkenthetők ezek nemzeti kisebbségei. De nem szabad azt hinnünk, hogy az államigazgatás és törvénykezés olyan területi beosztásra alapozható, amely szolgálja a nyelvhátárt.

Az állam nem oszthatja be önkényesen, tetszése szerint a közigazgatási területeket; mind saját érdekei, mind a népesség érdekei arra kényszerítik, hogy azokat a településeket fogja össze a közigazgatási és bírósági kerületekké, amelyeket élénkebb gazdasági forgalom köt össze. *A jogi beosztás alapja a településeknek gazdasági és közlekedési egységekké való szociális tömörülése*, amelyet az árutermelő társadalomban nem valamely hatalom határoz el és szabályoz tudatosan, hanem vakon érvényesülő gazdasági törvények szabnak meg. Rudolf Springer a következő gazdasági egységeket sorolja fel:

1. A természetes települési egység: porta és település, falu és város.

2. A helyi piac-körzetek, hetipiac-körzetek, vásár- vagy mezőváros a környező településekkel. A vásárhelyen futnak össze a helyi utak. Odajárnak a környező települések lakói, hogy mezőgazdasági termékeiket a kézművesek és kiskereskedők áruira cseréljék.

3. A nagyobb, országos vásárhelyek. Ezeknek egy-egy nagyobb vidéki város a központja. Ideáramlanak a kerületbe behozott javak, s nagykereskedők adják tovább a kerületi vásárhelyek kiskereskedőinek. Elfuvaroztatás végett ideáramlanak a kerület kiviteli cikkei is. A nagyobb vidéki város ezzel az egész kerülettel, amely több hetivásár-körzetet ölel fel, egy gazdasági egységet alkot.³

Kétségtelen, hogy ez a beosztás kissé sematikus, részleteiben alighanem több helyesbítésre szorul. Emellett egyértelműen bizvást csak túlnyomóan mezőgazdasági vidékekre áll. Iparvidékeken sokszor egy másik fajta felosztás keresztezi, amelyet az egyes iparágak helyi megoszlása határoz meg. Itt egy-egy szénvidék, gyapjúszövő vagy lenipari vidék alkot természetes gazdasági egységet. De akárhogy van is, tény, hogy vannak ilyen, minden jogi területfelosztástól független gazdasági területi egységek. S éppoly kétségtelen az is, hogy ezekhez a területekhez kell igazodnia a közigazgatási és bírósági felosztásnak. A cseh paraszt, akinek hetenként be kell járnia egy német városba, mert ott adja el áruját, és veszi meg a szükséges javakat, azt igényli, hogy ott fizethesse adóit is, ott folytathassa pöreit, ott tekinthessen bele a telekkönyvbe, ott tehessen panaszt valamely közösségi hatalmasság döntése ellen. S ami a lakosság szükséglete, az az állam szükséglete is. Mindennemű rendezett államigazgatás lehetetlenné válik, ha a közigazgatási kerületek szétszakítják a szociális területi egységeket, és egymással semmiféle kapcsolatban nem álló népességi körzeteket eszkábálnak össze. Dvůr Králové nad Labem

[Königinhof] bírósági kerületben például 22 tisztán vagy túlnyomórészt német település van. Maga Dvůr Králové város meg a többi község cseh. A német községek a német nyelvterülettel, a német Arnau [Hostinné] és Trautenau [Trnův] kerületekkel határosak. Megvolna tehát a lehetőség arra, hogy ezeket a német községeket német közigazgatási és bírósági kerületekkel egyesítsék, s nem tudom eldönteni, nem volna-e célszerű, ha ez vagy az a község más bírósági kerülethez tartoznék. De ezeknek a német községeknek legalább egy részét szoros gazdasági forgalom köti össze Dvůr Králové várossal: odajárnak a parasztok áruik eladása és elfuvaroztatása végett, ott vásárolják be a nekik szükséges árukat, odajárnak orvoshoz és patikába. Sokan közülük mint háziiparosok kénytelenek odaszállítani szövetüket. Feldúlhatja-e a közigazgatási beosztás az ilyen gazdasági egységet, és egyesítheti-e a nemzeti elhatárolás kedvéért a cseh Dvůr Králové város tőzsomszédságában fekvő német községeket egy távoli német várossal közös közigazgatási kerületté? Egészen hasonlóak a körülmények Jindřichův Hradec [Neuhaus] bírósági kerületében, amely 21 tisztán német, 8 kevert és 47 tisztán cseh településből áll. Maga Jindřichův Hradec cseh város. A német községek Neubistritz [Nová Bystřice] német bírósági kerülettel szomszédosak, tehát könnyen egyesíthetők volnának egy német közigazgatási kerülettel. E községek némelyikét bizonyára itt is könnyen át lehetne sorolni egy német kerületbe, de vajon előnyös lenne-e ez mindenki számára? Egyáltalában lehetséges-e más rendezett közigazgatás, ha olyan német községeket, amelyek közvetlenül Jindřichův Hradec városával határosak és szoros gazdasági kapcsolatban vannak vele, egy távoli német városból igazgatnának? Két olyan példát idéztünk itt, ahol német községeknek cseh város a gazdasági központjuk. Gyakoribb ennek a fordítottja. Így például a Cseh-erdő területén cseh községek a német *Prachatitz* [Prachatice] várossal határosak. Lehetséges volna-e, hogy ezeket kivonják Prachatitz bírósági kerületből?

Sok helyütt lehetséges a nemzeti elhatárolás, az állam vagy a lakosság bármilyen érdekének sérelme nélkül végrehajtható, s a nyelvterületek jogi elhatárolásának lehetőség szerinti végrehajtása minden bizonnyal egyik előfeltétele a nemzeti önrendelkezésnek. De ne okozzon csalódást, hogy ez nem mindenütt valósítható meg. Ha a közigazgatás súlypontját át lehetne helyezni a településbe vagy legalábbis a községbe, akkor az esetek túlnyomó többségében már meg is történt volna a nemzeti elhatárolódás. De *minél nagyobb közigazgatási egységek felé emelkedünk, annál nagyobb lesz a vegyes területek száma*. A községek között nagyobb a nemzetileg vegyesek aránya, mint a települések között, a bírósági kerületek között nagyobb, mint a községek között, a politikai kerületek között nagyobb, mint a bírósági kerületek

között. Ha pedig, ahogy ezt minden szakértő kívánja, egy újabb közbülső tagot iktatunk be a kerület és a koronataromány közé, ha a *körzeti* önkormányzatra alapozzuk az ausztriai közigazgatást, a körzetek tekintélyes része bizonyára vegyes nyelvű lesz majd.

Vannak olyanok, akik nemigen akarják megérteni, hogy lehetetlen a nyelvterületek merőben jogi elhatárolása. Pedig ez könnyen megérthető. *A nemzeti letelepedési határok történelmileg olyan korból maradtak ránk, amelynek gazdasági rendje lényegesen különbözött a mi korunkétól.* Ahol volt megműveletlen föld, ott letelepedtek minden nép parasztjai. A falujukon kívüli emberekkel alig érintkeztek. Javaikat nem eladásra, hanem saját szükségletre állították elő. Munkájuk eredményének csak csekély részét adták el, és csak keveset vásároltak különféle javakból. Mekkora változás ment végbe azóta! Először is országszerte elterjedt a háziipar, és teljesen új forgalmi csomópontokat hozott létre. Hamarosan úgy adódott, hogy a cseh takácsnak rendszeresen be kellett járnia a német városba, alkalmilag a német takácsnak is a cseh városba, hogy leszállítsa szövetét. Ezután a paraszt egyre inkább bekapcsolódott az árutermelésbe: a vétel és az eladás mind nagyobb jelentőségűvé vált számára. Ismét újabb közlekedési csomópontok alakulnak ki; hogy melyik község válik piaccá a parasztok számára, az már nem annyira lakosainak nemzetiségétől függ, hanem inkább gazdasági szempontoktól, a földrajzi fekvéstől, a közlekedési eszközöktől. Így lett a német város piaccá a csehek számára (Böhmisch-Aicha! Prachatitz!), a cseh város közlekedési központ német falvak számára (Dvůr Králové! Jindřichův Hradec!). Gazdaságpolitikai intézkedések is módosítják a közlekedési utakat, s ezzel nemzeti kihatásuk van. Pelcel például már a XVIII. században arról számolt be, hogy amíg szabad volt a kereskedelem Csehország és Szászország között, a Szászországgal kereskedő cseh parasztoknak németül kellett tanulniuk; ez csak akkor szűnt meg, amikor a merkantilista politika magas vámokkal lehetetlenné tette a Csehország és Szászország közötti forgalmat, és a cseh alfölddel való forgalomra korlátozta a cseh parasztokat; azóta, mondja, a cseh parasztok nem tanultak németül.⁴

Végül a kapitalizmus új közlekedési eszközöket hoz létre, s ezek ismét áthelyezik a közlekedési csomópontokat: olyan cseh települések, amelyeknek egykor cseh közlekedési csomópontjuk volt, az új vasutak révén egy német helységgel kerülnek szoros kapcsolatba stb. Így szétszakadnak a régi gazdasági területi egységek, és helyükbe újak lépnek, tekintet nélkül a paraszti települések régi határaitra. A nemzetek már régen ismerik az új közlekedési eszközöknek ezt a jelentőségét. Például 1906-ban a magyarok megakadályozták egy Bécs-Pozsonnyal összekötő villamosvasút kiépítését,

mert ezáltal Pozsony „Bécs külvárosává” vált volna. Az új alpesi vasutak építése pedig különféle nemzeti aggodalmakat keltett a németekben, a szlovénokban és az olaszokban, mert minden új vasút nemzetileg egységes forgalmi területeket nemzetileg vegyesekkel válthat fel. Az új gazdasági forgalmi csomópontok folytonos kialakulása viszonylag kevésbé változtatta meg a lakosság nemzetiségét. A cseh paraszt, akit egy új vasút szoros kapcsolatba hoz egy német várossal, ettől még cseh marad; a cseh falubeliekkel való forgalmi közösség sokkal szorosabb, mint a város német kézműveseivel, kereskedőivel, pénzkölcsönzőivel, hivatalnokaival való alkalmi forgalom. Mégis forgalmat bonyolít le a várossal, megtanulja ennek nyelvét, megtanulthatja ezt gyermekeivel, és ragaszkodik ahhoz, hogy a városban, gazdasági forgalmának központjában, megtalálja az államigazgatási hatóságot, az adóhivatalt és a bíróságot is. *Ily módon a nyelvhatár eltolódott, de a forgalom áthág a nyelvhatárokon.* Aki azt követeli, hogy az állami területi beosztás szolgáiban kövesse a nyelvhatárt, az azt akarja, hogy *napjaink területi beosztása a paraszti természetes gazdálkodás korának forgalmi határára épüljön.* Ilyen anakronizmust nem viselhet el az állam, és nem akarhatnak a lakosság tömegei; ez a követelés csak az értelmiség igényeinek felel meg, amely a közigazgatási egység feltétlen egynyelvűségével szeretné megkímélni magát egy második helyi nyelv megtanulásának fáradságától. Úgy látszik, némelyik diák számára az a legszentebb emberi jog, hogy semmit se kelljen tanulni.

Elvileg tehát kétségtelenül követelendő a nemzeti területi elhatárolás mint a nemzeti autonómia alapja. De ne legyünk csalódottak amiatt, hogy ez nem mindenütt valósítható meg teljes mértékben, ha csak nem akarja valaki ennek érdekében széles néprétegek érdekeit feláldozni. Számolnunk kell tehát azzal, hogy emiatt, meg a kapitalizmus által a zárt nyelvterületeken belül folytonosan létrehozott és gyarapított nyelvszigetek miatt is, *minden nemzet közigazgatási területe számottevő nemzeti kisebbségeket foglal magában.* Mi lesz hát a sorsuk ezeknek a kisebbségeknek?

Képzelnék el, hogy sikerül a területi elvet következetesen megvalósítani; ez esetben az egyes nemzeti közigazgatási területeken belül a *centralisztikus-atomisztikus szabályozás* érvényesül. A nemzeti kisebbségek csak úgy biztosíthatják kulturális szükségleteik kielégítését, hogy hatalmat kapnak annak a területi testületnek a törvényhozásában és közigazgatásában, amelyhez tartoznak. Csakhogy ebből a hatalomból mindig ki vannak rekesztve, éppen kisebbségek lévén, és így a területi elv következetes megvalósítása esetén teljesen ki vannak szolgáltatva a többségeknek. *A területi elv egyrészt eltúlozza a nemzeti különbözőség jelentőségét, amikor államokat és közigazgatási területeket feltétlenül a nyelvhatár szerint akar elválasztani egymástól; más-*

részt azonban azt feltételezi a nemzetekről, hogy egyszerűen kiszolgáltatják más nemzeteknek népállományuk tekintélyes részét.

Minden nemzet számára igen fontos a nemzeti kisebbségek kérdése. Minthogy a lakosság a nyelvileg nem kevert parasztfalvakból áttolódik az iparvidékekre, amelyeknek szinte mindenütt vannak nemzeti kisebbségeik, *a lakosságnak egyre kisebb része él olyan községekben, amelyekben egyáltalán nem merül fel a kisebbségek kérdése.* 1000 csehországi német közül 1880-ban még 873,3, 1900-ban pedig már csak 860,2 élt olyan községben, amelyben vagy egyáltalán nincsenek csehek, vagy a lakosság 10 százalékánál kisebb a csehek aránya. A csehországi csehek közül 1880-ban még 91,23 százalék, 1900-ban pedig már csak 88,91 százalék élt tisztán cseh községben, vagy olyanban, amelyben a német kisebbség nem éri el a 10 százalékot. A kisebbségek kérdése tehát a lakosságnak mind nagyobb részét közvetlenül érdekli. Gondoljunk csak arra, hogy éppen a máshonnan származó kisebbség és a helybeli többség ellentéte a gyökere annak a nemzeti gyűlölködésnek, amely a kispolgári nacionalizmust szüli és táplálja, s ez megóv bennünket attól, hogy lebecsüljük a kisebbségek kérdését.

1900-ban Csehországban 98 548 német élt, s minden 1000 német közül 42,2 cseh többségű községben, a csehek száma 84 598 volt, s minden 1000 cseh közül 21,5 élt német többségű községben.

Ha mindkét nemzet kiszolgáltatja kisebbségeit, akkor Csehországban *a németek abszolúte és relatíve is többet veszítenek, mint a csehek.* Emellett a cseh kisebbségek a német nyelvterületen növekszenek, míg a német kisebbségek a cseh nyelvterületen csökkennek. 1000 német közül 1880-ban 49,7, 1890-ben 47,8, 1900-ban 42,2 lakott olyan községben, ahol a lakosságnak több mint 50 százaléka cseh. Ezzel szemben 1000 cseh közül 1880-ban 18,4, 1890-ben 18,7, 1900-ban 21,5 élt német többségű községben. Ily módon természetesen egyre nő a csehek érdeklődése kisebbségeik iránt, míg a németeknél ez csökken. Nagyjában és egészében tehát Csehországban mindkét nemzet *egyformán sokat* veszíthet kisebbségei kiszolgáltatásával.

Ugyanerre az eredményre jutunk, ha egy futó pillantást vetünk a többi koronatarományra is. *A németek* minden más nemzet nyelvterületén kisebbséget alkotnak. Ezek a kisebbségek zömükben városiak. Többnyire régi hivatalnokcsaládokból, tisztekből és családjukból, tőkésekből és alkalmazottaikból, végül elnémetesedett zsidókból állnak. Vannak emellett az idegen települési területeken német paraszti telepések is, például Galíciában, Bukovinában és Krajnában. Nemzeti szempontból a Csehország, Morvaország és Szilézia területein élő német kisebbségek a *legfontosabbak*, továbbá Karintia szlovén kerületben élő német kisebbségek, amelyek a lakosság

10–33 százalékát alkotják, és a nagyszámú német nyelvsziget, Alsó-Stájerország szlovén területén.⁵ De valamennyi többi tartományban, még a Partvidéken, Dalmáciában és Galiciában is vannak német kisebbségek. Ezek túlnyomórészt adózóképes és művelt elemekből állnak; kiszolgáltatásuk tehát nem csekély áldozat volna a nemzet számára. Jelentős erőt is ad a német nemzetnek, hogy a német ember a birodalomban mindenütt néptársakra lel. A németek aránya sok olyan szakmában, amely a nemzet hatalmi helyzete szempontjából igen fontos: különösen az állami bürokráciában, az ipari és kereskedelmi alkalmazottak rétegében, a vasutak hivatalnoki karában rohamosan csökkenne, ha a német ember nem bizhatna már abban, hogy mindenütt talál német iskolát gyermekei számára.

A németekéhez hasonló az olaszok helyzete is. Az övök is régi történelmi nemzet, s évszázadok óta a polgári felső réteget alkották a történelem nélküli nemzetek fölött. Ők is sokat veszítenének a területi elv következtében. Isztriában Capodistria túlnyomórészt szlovén kerületében és minden horvát kerületben kisebbségben vannak. Dalmáciában minden kerületben csekély kisebbséget alkotnak. A szláv lakosság közepette a jómódú kereskedők és hajótulajdonosok olaszok. Ez az olasz kisebbség Zarában [Zadar] a legerősebb, itt a lakosság 16,76 %-át alkotja. Egyik kerületben sincs többségük; a területi elv tehát kiszolgáltatná őket a szláv többségnek. Más a helyzet Tirolban. Itt olasz munkások azok, akik a német városokban nyelvszigetet alkotnak. Ilyen kisebbségek Tirol minden nagyobb városában vannak, még a voraribergi Bludenzben is a lakosság 11,69 százalékát alkotják. A területi elv nemzeti tekintetben jogfosztottakká teszi ezeket az olasz munkásokat.

A *lengyelek* szintén történelmi nemzetet alkottak a ruténokhoz képest. Ezért az egész rutén nyelvterületen csak két olyan kerület van, amelynek nincs letelepült lengyel kisebbsége. Vannak a rutén nyelvterületnek gyenge lengyel többségű kerületei is: Lemberg [Lwow] város és kerület, meg Winniki és Cieszanów kerület. Bukovinában a lengyeleknek egyetlen kerületben sincs többségük, mindenütt kisebbségben vannak. Végül, Szilézia szen- és iparvidékén vannak túlnyomórészt lengyel munkásból álló, igen gyorsan növekvő kisebbségek.

De az egykor történelem nélküli nemzeteket is érdekli a kisebbségek kérdése. Ez főként a *csehekre* áll. A Szudéta-vidék német területeinek cseh kisebbségein kívül elsősorban Alsó-Ausztria igen gyorsan növekvő kisebbségeiről lehet itt szó. Alsó-Ausztriában a legutóbbi népszámlálás 132 968 cseh anyanyelvű személyt mutatott ki. Ez a kisebbség nagyon gyorsan nő. A csehek 1880-ban a tartomány lakosságának 2,82 százalékát, 1890-ben 3,79 százalékát, 1900-ban 4,66 százalékát alkották. Ez a növekedés Csehország és Morvaország mezőgazdasági vidékeiről származó munkások nagyarányú

bevándorlására vezethető vissza. Rauchberg szerint azok közül a csehországi kerületek közül, amelyekből több mint 5000 személy és egyben bennszülött lakosságuknak több mint 51 százaléka költözött át Bécsbe, 6 cseh, 4 cseh többségű és csak 1 német kerület van. Meinzingen szerint⁶ Bécsben 235 449 olyan személy él, aki Csehországban született. Közülük 45 615 tisztán vagy túlnyomórészt német kerületben, 180 922 viszont tisztán vagy túlnyomórészt cseh kerületben született; a többiek szülőhelye ismeretlen. Hasonló a morva bevándorlás nemzeti jellege is. Bécsben 57 438 olyan személy él, aki Morvaország tisztán vagy túlnyomórészt német kerületeiben, és 113 308 olyan, aki tisztán vagy túlnyomórészt cseh kerületeiben született. Ez a bevándorlás is sajátos példa arra, hogy a lakosság áttolódik a mezőgazdaságból az iparba. Ez sem fog megszűnni mindaddig, amíg hatnak azok az erők, amelyekkel a német tőke magához vonzza a cseh parasztfiút és mezőgazdasági munkást. Minél gyorsabban növekszik ez a kisebbség, annál nehezebben elégítheti ki a cseh nemzetet a tiszta területi elv, amely ezt a kisebbséget védtelenül kiszolgáltatja a német többségnek.

Ugyanígy a *szlovénok* nemzeti szükségleteit is aligha elégítheti ki a tiszta területi elv. Karintiában a szlovénoknak négy kerületben van erős kisebbségük, amely a lakosság 20–40 százalékát jelenti. Stájerországban két kerületben van kisebbségük. A Partvidéken kisebbségük van Triesztben, Cormons, Gradiska és Monfalcone kerületben és Isztria nyugati kerületeiben. Jobb kerületbeosztással más szlovén községekkel együtt szlovén közigazgatási területekbe lehetne ugyan tömöríteni e szlovén kisebbségek némelyikét, de ez korántsem mindenütt lehetséges, és a közigazgatási kerületek határai itt sem eshetnek mindenütt egybe a nyelvhattárral.

A *horvátok* Isztria négy olasz kerületében alkotnak kisebbséget.

Végül a *rutének* Altsandez [Stary Sacz] kerületben, amelyet lengyel terület vesz körül, többséget, a lengyel nyelvterület 14 kerületében pedig jelentős kisebbségeket alkotnak. Nemzeti kisebbséget alkotnak Bukovina román kerületeiben is.

Történelmileg könnyen érthetőek a nemzeteknek ezek a keveredési viszonyai. Ezek egyrészt annak a kornak paraszti településeiből fakadnak, amelyben még teljesen ismeretlen volt a tevékenységeknek, az eszközöknek és céloknak ma közigazgatásnak nevezett képződménye, amelyben a parasztot semmiféle forgalom nem kapcsolta még össze a faluján, faluközösségén, földesura birtokán kívül élő emberekkel, s amely ezért oly furcsa módon össze-vissza keverhette az embereket. Továbbá, annak a kornak a maradványai ezek, amelyben a cseh és a szlovén paraszt nyakán német, a ruténén lengyel földesúr ült, amelyben a szláv parasztok tengerében kialakultak városias életű

kis szigetek, ahol német vagy olasz kereskedők uralkodtak. Abból az időből erednek, amikor Ausztria német állam volt, és a német hivatalnok meg a német katonatiszt az egész birodalomban az államhatalmat testesítette meg. Végül, a modern kapitalizmus hozta létre őket, amely elragadta az embereket öröklött földjükről és a városokba és iparvidékekre vitte őket. Ily módon ezek a nemzeti kisebbségek sok évszázad társadalomtörténetét tükrözik vissza.

A nemzeti kisebbségek *ellenálló ereje* az alsó néprétegek kulturális felemelkedésével együtt növekszik. A német területre bevándorolt kulturálatlan cseh mezőgazdasági munkást könnyű volt elnémetesíteni. A modern cseh ipari munkás viszont, aki hazájában már jó cseh iskolába járt, cseh lapokat olvasott, részt vett nemzete politikai életében, idegen földön is megtartja nemzetiségét, és nehezen tűri az idegen többség uralmát.

A tiszta területi elv mindenütt kiszolgáltatja ezeket a kisebbségeket a többségnek. Ez nagyon is megfelel a bosszús kispolgár óhajának, akinek szemében a nemzeti kérdés nem birodalmi, hanem helyi kérdés, s aki ezért rossz szemmel nézi városában az idegen elemeket. De éppen a kispolgár számára válik lehetetlenné ez a területi elv! A bécsi vagy brüxi [mosti] német kispolgár örül neki, hogy a cseh kisebbségtől megtagadják az iskolákat, amelyekre szüksége van. De ugyanez a német kispolgár bosszúsan fogja hallani, hogy Budějovicében [Budweisban] vagy Pizeňben [Pilsenben] a cseh többség megtagadhatja osztályostársaitól az iskolákat. Ily módon az idegen kisebbséggel szembeni gyűlölet a területi elv mellé állítja a kispolgárt, de saját kisebbségének sérelmei elviselhetetlenné teszik számára ezt a területi elvet.

Másként látja a dolgot az, aki nem szűk helyi szemszögből, hanem az egész birodalomban kívánja vizsgálni a nemzeti kérdést. Számára a tiszta területi elv azt jelenti, hogy minden nemzet magába szívja a több nemzetnek a közéje ékelődött kisebbségeit, de egyúttal kiszolgáltatja saját nemzete kisebbségeit. Tehát nyereség az egyik, veszteség a másik oldalon. Egyik nemzet sem fogja így jelentősen növelni népessége számát, hanem éppen csak fenntartja azt. De a lehető leggyűlölködőbb, lehető leghosszadalmasabb, lehető legfájdalmasabb módon fogja fenntartani: úgy, hogy mind a saját, mind az idegen nemzet tagjainak ezreitől megtagadja legfontosabb kulturális szükségleteik kielégítését, ezeket kényszerít nemzetiségük feladására. Nem egyszerűbb-e úgy fenntartanunk saját nemzetünk népességszámát, hogy megadjuk a többi nemzet kisebbségeinek a lehetőséget nemzetiségük megőrzésére, s ennek fejében saját nemzetünk kisebbségei számára is igénybe vesszük ezt a jogot?

Mi több. A területi elv veszélyezteti a nemzeti békét; teljességgel lehetetlen ugyanis, hogy ez tisztán megvalósuljon, és minden nemzet teljesen le-

mondjon arról, hogy törődjék idegen nyelvterületeken élő kisebbségeivel. Hiszen ez azt jelentené, hogy a nemzeti kisebbségeket még attól a kevéske joguktól is megfosztjuk, amelyet a hatályos törvények már megadnak nekik. Minden nemzet ezért meg fogja kísérelni, hogy birodalmi törvényekkel biztosítsa a többi nemzet települési területén élő kisebbségeinek jogait. Szükségképpen heves harcok lobbannának fel e szabályozás módja körül, s ezek szükségképpen ismét fellobbantának a nemzetek harcát az állambeli hatalomért. Ha törvény jönne létre e kisebbségek védelmére, akkor értelmezésének minden kérdése körül újabb meg újabb harc indulna. Mindegyik nemzet azt hinné, hogy az ő kisebbségeit hátrányban részesítik, s úgy küzdheti le ezt, hogy bosszút áll a területén élő idegen kisebbségeken. Ily módon a nemzeti önrendelkezés a területi elv alapján újabb nemzeti harcokat indítana el.

Már ezért sem elégítheti ki a területi elv a munkásosztály követeléseit. De vele kapcsolatos állásfoglalását más megfontolások is meghatározzák.

A cseh munkásság számára egészen világos a kérdés. A Német-Csehországban, Morvaország német részein, Alsó-Ausztriában élő cseh kisebbségek zömükben munkásokból állnak. A cseh munkáspárt nem áldozhatja fel ezeknek a munkásoknak a nemzeti jogait. Ha a cseh munkásoktól megtagadják a cseh iskolákat, akkor ezzel alacsonyabb kulturális színvonalon tartják a cseh munkásságot, mert a cseh gyermek a német iskolában keveset vagy semmit sem tanul. Ez annál is inkább érzékenyen érinti a cseh munkásokat, mert igen gyakran nem maradnak tartósan német településeken, hanem a konjunktúra játéka folytán sokszor visszakerülnek cseh területre. Megvizsgálták például, hogy azok közül a bányászok közül, akik az 1900-as nagy bányászsztrájk után, 1900. április 1. és december 31. között újonnan munkába álltak, 1901. december 31-én hányan tartoztak még aktív tagként az északnyugat-csehországi központi társuláshoz. Az eredmény – Rauchberg szerint – a következő volt:

A munkások illetősége	1900. április 1. és december 31. között újonnan belépett	1901. december 31-én még tag volt	Eltávozott
Német kerületek	1580	719	861
Német többségű kerületek	1053	629	424
Cseh többségű kerületek	285	116	169
Cseh kerületek	3113	1254	1859

A Csehország kerületeiben honos 3113 munkás közül tehát 1859 még ugyanabban vagy a következő évben kivándorolt az északnyugat-csehországi központi társláda területéről. Pedig ennek személyi állománya nem csökkent lényegesen. Így alakult:

1900 végén	31 450
1901 végén	31 370
1902 végén	31 353

Ezek a számok jól mutatják a modern bérmunkásság nagy fluktuációját. Lehet, hogy másutt nem olyan nagy a munkásállomány cserélődése, mint a szénbányászatban. Az azonban kétségtelen, hogy a német iparvidékekre bevándorló cseh munkások tekintélyes része előbb-utóbb mindenütt visszaköltözik hazájába vagy valamely más cseh kerületbe. Ezeknek a gyermekei számára értéktelen az a német oktatás, amelyben csak rövid ideig, a legjobb esetben néhány évig részesülnek; mielőtt annyira megtanulnák a német nyelvet, hogy követni tudják az oktatást, visszatérnek az otthoni cseh iskolába. Ha megtagadják ezektől a gyermekektől a német nyelvterületen a cseh iskolát, akkor általában az iskolai oktatást tagadják meg tőlük.⁷

Mindebből világosan kitűnik, hogy a cseh munkásság nem áldozhatja fel német nyelvterületen élő osztálytársai nemzeti jogait. Ha ott megtagadják a cseh munkásoktól a cseh iskolát, akkor a helyben maradó munkásság számára megnehezítik és rosszabbá teszik, fluktuáló részétől pedig teljesen megtagadják az iskolai oktatást. Ha nincs mód arra, hogy a hatóságok és bírák előtt német nyelvtudás nélkül is teljes meghallgatásra leljenek, jogfosztottakká válnak az állami szervekkel szemben. Mindez a cseh munkásságot alacsonyabb kulturális színvonalon tartaná, és így képtelenné tenné osztályharca folytatására. A nemzeti jogfosztottság nemzeti gyűlöletet keltené benne, és így a kispolgári szocialista pártok szívesen látott zsákmányává válna. A cseh kisebbségek nemzeti jogaikért vívott harca mindig csupán egy kis része lehet a cseh munkásság osztályharcának, és nem tántoríthatja el a harc nagy feladataitól; ám minden bizonnyal fontos fegyver ebben az osztályharcban, s a cseh munkásság nem mondhat le róla.

Ugyanígy a *lengyel* munkásság sem áldozhatja fel a sziléziai lengyel munkások nemzeti jogait, és az *olasz* munkásság sem a német-tiroli olasz munkások nemzeti jogait.

Valamivel nehezebb kérdés ez a *német* munkások számára. A nemzeti összérdek szempontjából egyetlen nemzetnek sincs több oka a kisebbségek nemzeti jogainak őrzésére, mint éppen a német népnek. Tudjuk már, hogy

az adózóképes, művelt, az egész birodalomban szétszórtan élő német kisebbségek jelentősen növelik az ausztriai német nemzet erejét. Ennek ellenére érthető, hogy a német munkásság kevesebb érdeklődést tanúsít a kisebbségek kérdése iránt, mint a cseh, a lengyel és az olasz munkások. Az idegen települési területeken élő német kisebbségek csak csekély részben állnak munkásokból. Túlnyomó részük burzsoá, hivatalnok, katonatiszt, értelmiségi, tehát olyan rétegek tagja, amelyek társadalmilag idegenek a német munkásságtól. Vannak azonban olyan német munkásrétegek is, amelyek hol az egyik, hol a másik nyelvterületen találnak munkahelyet. Ez áll például a vasutasokra. Az a német burzsoá, aki cseh városban él, magántanítással pótolhatja a hiányzó közoktatást. Számára nem probléma a közhivatali nyelvhasználat kérdése, mert mindenkor ügyvédet fogadhat, aki beszél a közhivatal nyelvét. Nem így az a német vasutas, akit cseh, lengyel vagy szlovén községbe helyeztek néhány évre. Ő a nyilvános iskolákra van utalva. Ha idegen nyelvű iskolába járattja gyermekét, akkor az ott, nem ismervén az oktatás nyelvét, alig tanul valamit. Ha néhány év múltán visszatér a német területre, gyermeke el lesz maradva kortársaihoz képest, elvesztett néhány évet életéből. Más német munkásokat is idegen települési területekre hajt a munkakeresés kényszere. Bárhol jelenik is meg új ipar, szinte mindenhol felbukkan a német gépész, a német géplakatos, a német művezető is. Ám a leggyakrabban kisebbségként élnek a német kereskedelmi és ipari alkalmazottak idegen nyelvterületeken.

Márpedig ha a német munkások védeni akarják saját nemzetük kisebbségeit, akkor a német nyelvterületeken élő idegen kisebbségektől sem tagadhatják meg jogaikat. Más okokból sem tehetik ezt. A német munkásnak *saját érdeke* a cseh kisebbség magas kulturális színvonala: megtagadni a cseh munkásoktól az iskolát annyi, mint cseh bérleszorítókat és sztrájktróroket tenyészteni. A német munkásnak saját érdeke, hogy a cseh kisebbségek nemzeti szempontból elégedettek legyenek: ha ugyanis nem azok, nemzeti gyűlölködés ébred bennük, nem lesznek képesek arra, hogy a német munkásokkal együtt folytassák a szakszervezeti és politikai harcot, szétforgácsolják majd a szakszervezeti mozgalmat, és polgári politikai pártok mellé szegődnek. Végül, az idegen kisebbségek nemzeti elnyomása ellenkezik a német munkás *ideológiájával*. A vállalkozó mindenütt azt vallja: „Akinek a kenyerét eszem, annak a nótáját fújom,” és úgy véli, hogy az ő kenyerét eszi a munkás. A német munkás viszont úgy gondolja: elég, hogy a vállalkozó az ő munkája termékének egy részét sajátítja el, de azt már nem fogja túrni, hogy még a lelkét is megszerezze. Legyen a munkaszerződés olyan adásvételi szerződés, mint a többi; nem adjon a vállalkozónak hatalmat arra, hogy

a munkán kívül is parancsolgasson neki, és tiltson, hogy korlátozza személyi szabadságát. Te megfizeted a béremet, én elvégzem a munkámat – más jogod nincs velem szemben; ez az elv fakad a német munkás által a német vállalkozó ellen vívott társadalmi harcból. A munkás nem adhatja fel ezt az elvet, mihelyt nemzeti jelentőségre tesz szert. Márpedig ha a cseh munkásnak, aki német vállalkozónak robotol, emiatt el kell vesztítenie nemzeti jogát, vajon mi más ez, mint egyik különös példája a tőke azon jogtalan igényének, hogy a szűkös munkabérrel nemcsak munkaerőt, hanem az egész embert megvásárolja? Annak, hogy az általa fizetett munkástól még nemzetiségét is elragadja? A német munkás önmagát is kiszolgáltatná, ha nem követelné a teljes nemzeti szabadságot azoknak a cseh osztályostársainak is, akiket a tőkés gazdasági élet törvényei arra kényszerítenek, hogy német földön német tőkének adják el munkaerejüket. (...)

22. A személyi elv

A tiszta személyi elv nem területi testületként, hanem tisztán személyek szövetségeként kívánja konstituálni a nemzetet. A közjogilag szabályozott nemzeti testületek csak annyiban volnának területi testületek, hogy tevékenységük természetesen nem terjedhetne túl a birodalom határain. Az államon belül azonban nem kapnák meg az egyik területen a németek, a másikon a csehek a hatalmat, hanem bárhol élnek is a nemzetek, egy testületbe volnának tömörítve, amely önállóan intézi nemzeti ügyeiket. Ugyanabban a városban gyakran két vagy több nemzet építené ki egymás mellett, nem zavarva egymást, a maga nemzeti önkormányzatát, állítaná fel nemzeti művelődési intézményeit éppúgy, ahogy egy városban katolikusok, evangélikusok, zsidók egymás mellett intézik vallási ügyeiket.

A személyi elv feltételezi azt, hogy a népesség nemzetiségekre oszlik. Csakhogy nem döntheti el például az állam, hogy ki számít németnek és ki csehnek; sőt, minden nagykorú állampolgárnak joga kell legyen arra, hogy maga határozza meg, melyik nemzetiséghez kíván tartozni. A nagykorú állampolgárok *szabad nemzetiség-nyilvánítása* alapján olyan nemzeti katasztereket kell készíteni, amelyek egy-egy nemzetiség nagykorú állampolgárainak minél teljesebb névjegyzékét tartalmazzák. Természetesen nem áll ellentétben a szabad nemzetiség-nyilvánítás jogával az, ha a jogvélelmek egy rendszerre pótolja azon állampolgárok nemzetiség-nyilvánítását, akik nem tudnak, vagy nem akarnak ilyen nyilvánítást tenni.

1905-ben az egyik osztrák koronatartományban valóban bevezették az először *Synopticus* (dr. Karl Renner) által követelt nemzeti katasztert. Az új

morvaországi tartományi rend és tartományi gyűlési választási szabályzat⁸ a városi kúria, a községi kúria és az általános választóosztály választói számára nemzeti választótestületeket vezet be. E kúriák képviselői, mint a törvény mondja, „nemzetileg elkülönített cseh és német nemzetiségű választótestületekben választatnak, amelyek számára külön választókörzetek alakítandók” (tartományi rendtartás, 3. b §). Ez a választási kataszter azonban *nem* a szabad nemzetiség-nyilvánításon alapul. A választói névjegyzékeket a községi előljárók állítják össze. Minden választónak módjában áll ugyan „kinyilvánítani, hogy nem ahhoz a nemzetiséghez tartozik, amelybe a lista szerint besorolták, kieszközölni, hogy neve az egyik listáról töröltessék, és az általa kívánt másik listára felvétessek” (tartományi gyűlési választási szabályzat, 71. §, 7. sor). De arra is megvan a lehetőség, hogy „a nemzeti hovatartozás alapján kifogást emeljen egy választónak valamely nemzeti listára való felvétele ellen valamely ugyanerre a listára felvett választó”. Ebben az esetben „a községi előljáró feladata megvizsgálni az észrevételezést, és indokolt esetben elrendelni a helyesbitést” (tartományi gyűlési választási szabályzat, 71. §, 9. és 10. sor). Itt tehát valamiféle objektív ismérvek alapján a községi előljárónak kell döntenie a választó nemzeti hovatartozását illetően!

A morvaországi választási kataszter már azért sem lehet mintakép, mert nem gondoskodtak arról, hogy valóban szabad legyen a nemzetiségnyilvánítás. Ahhoz, hogy a nemzeti kataszter a nemzeti önrendelkezés alapja legyen, feltétlenül büntető intézkedések rendszerével kell védeni a szabad nemzetiségnyilvánítást a politikai és gazdasági hatalmasságok befolyásával szemben.

A morvaországi nemzeti kataszter *célja* folytán sem hasonlítható a nemzeti autonómia alapjául szolgáló nemzeti kataszterhez. A nemzetiségnyilvánításnak ugyanis ma Morvaországban nincs másféle joghatása, mint a választójog a megfelelő választótestületben; a centralisztikus-atomisztikus nemzetiségi berendezésen semmit sem változtat. Fennáll tehát az a veszély, hogy egy nemzet más nemzetek listájára jegyezteti be választóinak egy részét, s így befolyásolja a választást a többi nemzet választótestületében; ha a nemzeti kataszter a nemzeti autonómia alapja volna, ez lehetetlen volna, mert akkor komoly joghatással járna a nemzetiség-nyilvánítás: aki a német kataszterbe van felvéve, az a német nemzetnek adóköteles, és csak a német nemzet-től igényelheti gyermekei felvételét a nyilvános iskolákba, a jogsegélyt a cseh nyelvű hivatalokban és bíróságokon. A nemzeti viszonyok centralisztikus-atomisztikus szabályozásának fennmaradása esetén viszont, a visszaélés veszélyétől eltekintve is, a választóknak nemzeti választótestületekbe való beosztása a személyi elv teljesen hibás alkalmazása; nem szünteti meg a nemzetek hatalmi harcát, hanem csak egyenlőtlenül osztja el a pozíciókat

ebben a harcban. Egyszer s mindenkorra meg van szabva minden nemzet képviselőinek a száma; a nemzetek számarányának minden változása szükségképpen felkelti a mandátumok újraelosztásának a vágyát, és így újra meg újra fellobbantja a tartományon belüli harcot. A magunk részéről a nemzeti önkormányzat alapjaként követeljük a nemzeti katasztert, nem pedig a birodalmi gyűlési és tartományi gyűlési választások választói névjegyzékeként. Nem a nemzeti választótestületeket, hanem az *arányos választójogot* tartjuk a célszerű eszköznek annak megakadályozására, hogy a nemzetközi területi testületek (birodalom, tartomány, kerület, község) képviseleti testületeinek megválasztásakor a kisebbség képviselet nélkül maradjon. Emellett arról még nem is szólottunk, hogy itt a személyi elv már csak azért is eltorzultan jelenik meg, mert a kiváltságos választójoggal van mesterségesen összekötve; hiszen a morvaországi tartományi gyűlésnek 129 kiváltságos kúriájú képviselő mellett csak 20 általános választóosztályú képviselője van! Mindezek ellenére kétségtelen, hogy a törvényhozásnak ez az első arra irányuló kísérlete, hogy a nemzetek közjogának új szabályozásában a személyi elvre támaszkodjon, sokat ígérő kezdet, világos jele annak, hogy érvényesül már az a meggyőződés, amely szerint a tisztán területi elv alapján nem lehet szabályozni Ausztria nemzeti viszonyait – ez egy elv első győzelme.

Ha meglesz a nemzeti kataszter, meglesz az alapja a nemzeti autonómiának. Akkor már csak az kell, hogy községenként, kerületenként vagy körzetenként, a koronartartományban, végül az egész birodalomban az egy nemzethez tartozókat olyan közjogi testületté tegyük, amelynek az a feladata, hogy gondoskodjon a nemzet kulturális szükségleteiről, iskolákat, könyvtárakat, színházakat, múzeumokat, népművelési intézményeket teremtsen számára, a hatóságok előtt jogsegélyt nyújtson a nemzettársaknak, ha rászorulnak erre, mert nem beszélnek a hivatali vagy bírósági nyelvet, s amely ennek fejében jogot kap arra, hogy a nemzettársak megadóztatásával előteremtse a szükséges anyagi eszközöket. Ily módon a nemzeti autonómia a tiszta személyi elven alapulna. Minden nemzetnek hatalmában állna, hogy saját eszközeiből gondoskodjon a nemzet kulturális fejlődéséről; ezért egyetlen nemzetnek sem kellene már harcolnia azért, hogy az államban hatalmat szerezzen. A személyi elv volna a nemzeti védelem legtökéletesebb eszköze: a nemzeti kisebbségek így biztosítva volnának, amennyire jogintézményekkel egyáltalán biztosíthatók. Ugyanakkor a személyi elv jogilag kizár minden nemzeti elnyomást. A nemzetek ennek uralma alatt is gyakorolnák ugyan vonzóerejüket a más népekhez tartozókra. A gazdagabb kultúrájú nemzetek továbbra is elhódítanak egyes feltörekvő embereket a kevésbé fejlett népektől. Az egyes területek nemzeti többségei mindig felszívják a nemzeti kisebbségek egy részét, összeházasodással, a gazdasági és

társas érintkezés szoros kötelékével mindig megnyernék kulturális közösségük számára a nemzeti kisebbség tekintélyes részét. De mindezeket a nemzeti hódításokat csak az egyes nemzetek társadalmi ereje, kultúrájuk vonzóereje és a nagyobb test természetes súlya eredményezné, nem pedig valamilyen törvényes előjog. Az erőszakos hódítás helyébe a békés versengés lépne.

Ám tegyük fel, hogy a személyi elv teljesen megvalósult, hogy a nemzetek mint személyek szövetségei teljesen az államigazgatáson kívül vannak megszervezve a vallási közösségek mintájára („szabad államban szabad nemzet”), *ez az elv még akkor is csak tökéletlenül oldja meg feladatát*. Bizonyára ezen alapul az az inkább ösztönös, mint okait tisztán látó bizalmatlanság, amelyet sok olyan ember is, aki híve a nemzeti önrendelkezésnek, a személyi elvvel szemben tanúsít. Sejtik, hogy jogszabályával az állam biztosítja ugyan a nemzeteknek azt a hatalmat, amelyre szükségük van, de mi biztosítja a nemzeteket az állammal szemben?

A nemzeteknek az állam hatalmával kell alátámasztaniuk jogukat: de ki biztosítja őket afelől, hogy az állam valóban odanyújtja is nekik erős karját? Nem fogja-e egy napon, hatalmi eszközeire támaszkodva, széttegni azt a papirost, amely írásban rögzíti a nemzetek jogait? Vajon egy nemzetnek, hogy tartósan biztosítsa magának a szükséges hatalmat, nem kell-e állami hatalmi eszközökkel rendelkeznie, nem kell-e, ha nem is válhat önálló állammá, legalább egy szövetségi államban részállamnak lennie?

Úgy vélem, van olyan kiút is, amely egyesíti a tiszta személyi elv előnyeit a nemzeti jogok legteljesebb biztonságával. Ezt *Rudolf Springer* mutatta meg Ausztria népeinek: „Az ausztriai nemzetek harca az államért” című írásában, amely a legértékesebb az ausztriai nemzetiségi kérdéssel foglalkozó valamennyi mű közül. A személyi elv előnyeinek feláldozása nélkül biztosíthatjuk a nemzeteket, ha kezükbe adjuk a *közigazgatást*.

Az igazgatás az állam eleven valósága. Igazgatás nélkül a modern állam nem állhat fenn, nem sorozhatja be katonáit, nem hajthatja be adóit. A nemzeti viszonyok organikus szabályozása révén a nemzetek annak az államnak a hatalmi eszközeitől függenek, amelynek hatalmán jogi önállóságuk nyugszik. Ha ellenben az állam a nemzetek kezébe adja az igazgatást, maga is függ majd a nemzetektől. Az állam biztosítja a nemzeteknek nemzeti jogaikat, s e jogok továbbra is tartósan biztosítva vannak nekik, nem vehetők többé vissza, mert *ha az állam elpusztítja a nemzeti önkormányzatot, önnön kormányzását pusztítja el, önmagát semmisíti meg*. A bürokratikus igazgatás nem tudja megoldani azt a kérdést, hogy az állammal szemben miképpen biztosítandó a nemzet hatalma, ha ez az állam hatalmán nyugszik; a demokratikus önkormányzat önmagától megoldja ezt.

Springer rendszere *nem a személyi elv tiszta megvalósítása*. Ez egyszerűen megoldható a vallási közösségek jogi szabályozása során; de a nemzeti kulturális közösség összehasonlíthatatlanul erősebben ragadja meg a modern embert, mint a vallás köteléke. A vallási közösségeket akkor látják eléggé biztosítottaknak az állampolgárok, ha a közigazgatástól teljesen függetlenül önállóan intézhetik ügyeiket. A nemzeti szövetségek számára ez nem elegendő biztosíték. Ezeknek szükségük van az önkormányzatra; de csak akkor vannak a nemzetek biztosítva az állammal szemben, ha egyben a közigazgatás is ezen az önkormányzaton nyugszik; akkor az állami hatalom ugyanolyan biztosan támaszkodik a nemzetek hatalmára, mint a nemzetek hatalma az állam hatalmi eszközeire.

Springer a következő képet festi a nemzeti viszonyok ilyen szabályozásáról: A közigazgatás alapja a körzeti öngazgatás. Ezek a körzetek, amennyire a közigazgatás szükségletei és a népesség érdekei megengedik, nemzetileg elhatárolandók. A körzeti önkormányzat átveheti majd a legfontosabb feladatokat, amelyek ma részben a bürokratikus kormányzásra: a helytartóságra, a kerületi főnökségre, részben az autonóm kormányzásra: a községre, a kerületi képviselőre, a tartományi gyűlésre hárulnak. Ez az önkormányzati testület azonban, amelynek a szerve a körzeti tanács, egyúttal lakosainak nemzeti szükségleteit is ki fogja elégíteni: gondoskodik az elemi és középiskolákról, az árvaházakról és a jótékonyági intézményekről, a színházakról és a népművelési intézményekről. A körzeten belül szűkebb egység a kerület és a község; ezt, szintén autonóm módon, községi és kerületi tanács igazgatja.

Sok helyütt persze nem lehetnek majd nemzetileg egységesek a körzetek. Ilyen esetben a körzet népessége a közigazgatás ellátására önkormányzati testületet hoz létre, amelynek szerve a *körzeti tanács*. De ugyanakkor a nemzeti kataszter alapján, tehát a személyi elv szerint, a népességet *két* nemzeti önkormányzati testületre osztják; ezek önállóan látják el a körzetben a nemzeti kulturális feladatokat, és erre a célra megadóztatják nemzettársaikat. Ezeknek a nemzeti önkormányzati testületeknek a szervei a *körzeti képviselők*.

Eger [Cheb] egynyelvű körzetében tehát a körzeti tanács látná el mind a közigazgatás, mind a nemzeti igazgatás összes feladatait. Budějovice [Budweis] kettős körzetében viszont a körzeti tanács csak a nemzetileg közömbös igazgatási feladatokat látná el, a nemzeti kulturális feladatok viszont egy német és egy cseh körzeti képviselőre hárulnának. A nemzeti kataszter az egész körzetben egy német és egy cseh személyi szövetségbe osztaná be a népességet. A német személyi szövetség a maga soraiból választott körzeti képviselő révén maga intézné ügyeit, önállóan építené ki iskolarendszerét, néptársainak megadóztatásával teremtve elő az anyagi

eszközöket. Természetesen a körzeti cseh személyi szövetségnek is megvolna ugyanez a joga.

A nemzetileg egységes körzetekben persze még mindig maradnának olyan nemzeti kisebbségek, amelyek nem elég nagy létszámúak ahhoz, hogy önálló nemzeti körzeti kormányzatot alakítsanak. Ezek, ha akarják, szintén alakíthatnak a nemzeti kataszter alapján autonóm testületeket; az ilyeneket Springer – az osztrák közigazgatási jogban használt kifejezéssel élve – *konkurenciáknak* nevezi. Eger [Cheb] körzetében tehát a német körzeti tanács egységesen látná el a kormányzást, de a cseh kisebbségek, ha akarnak, nemzeti szövetségeket alkothatnának: községi, kerületi és körzeti konkurenciákat. Ezeknek csak két feladatuk volna. Először is: megadnák néptársaiknak azt az ingyenes jogsegélyt, amelyre a német hatóságok előtt szükségük van, amennyiben nem beszélnek németül. Másodszor: néptársaik számára saját eszközeikből elemi iskolákat tartanának fenn, s joguk volna rá, hogy erre a célra adókat szedjenek mindazoktól, akik a cseh kataszterbe vétették fel magukat. Az állam nem korlátozza az ilyen konkurenciák alakítását. Ha valamely kisebbség hajlandó saját erejéből jogvédelemről és saját iskolákról gondoskodni, akkor joga van erre. A körzeti konkurencia pedig körzeti képviselővé, az egységes körzet tehát kettős körzetté válik, ha a nemzeti kisebbség nemcsak jogvédelemről és népiskolákról tud gondoskodni, hanem legalább egy középiskolát és kellő humanitárius intézményeket (árvaházakat stb.) is fenn tud tartani saját erejéből.

A körzetek kétféle módon lépnek kapcsolatba egymással. Először, bizonyos nemzetileg közömbös ügyek intézése végett területi szövetségeket alkotnának, például Csehország összes körzetei, tekintet nélkül lakosaik nemzetiségére, a Csehország tartományt alkotnák, és közösen intéznék egyes területi ügyeiket. Másfelől pedig az összes nemzetileg egységes körzetek, valamint a kettős körzetek önkormányzati testületei alkotnák a jogi össznezetet. A nemzetileg egységes körzetekben élő összes németek, továbbá a kettős körzetekben élő, a nemzeti kataszterbe felvett összes németek alkotják a német nemzetet és választják meg a *nemzeti tanácsot*. Ez a nemzeti tanács önállóan intézi a németek nemzeti ügyeit, főiskolákat, múzeumokat stb. Alapít, s arra is joga van, hogy adókat vessen ki a nemzetileg egységes és kettős körzetekben élő németekre. Joga van rá, hogy a nemzetileg egységes körzetekben ilyen nemzeti intézményeket alapítson anélkül, hogy más nemzeteknek beleszólása volna ebbe: a kettős körzetekben azonban csak a másik nemzet nemzeti tanácsának hozzájárulásával teheti meg ezt.

Ezzel meg vannak oldva a nagy tömegeket, nem pedig csak néhány hivatalnokot érdeklő nemzeti kérdések, mindenekelőtt az *iskolakérdés*. Az egynyelvű körzetben a községi, kerületi, körzeti tanács gondoskodik az ele-

mi és középiskolákról. A kettős körzetben minden olyan nemzet, amelynek szervei a községi, kerületi és körzeti képviselőket alkotják, önállóan építi ki iskolarendszerét, míg az egész területet igazgató községi, kerületi, körzeti tanács nem szólhat bele az iskolaügybe. A nemzet főiskoláiról a nemzeti tanács gondoskodik. Az idegen települési területeken élő kisebbségek nemzeti konkurenciákat alkotnak, és saját eszközeikből tartják fenn iskolarendszerüket.⁹ Ugyanúgy a *nyelvi kérdés* is megoldódik ezzel. Az egységes körzetekben a többség nyelve a hivatalos nyelv. Ez nem hátrányos a kisebbségekre, mert a nemzeti községi, kerületi és körzeti konkurencia jogsegélyt nyújt nekik, gondoskodva arról, hogy a hivatalos nyelv nem ismerése ne károsítsa a néptársakat. A kettős körzetekben minden nemzet a maga nyelven végzi az igazgatást; csak a kettős körzetek nemzetileg közömbös, az egész területre nézve közös ügyeinek intézésében érvényesül a kétnyelvűség terhes kényszere. Ám mivel kétnyelvű körzetek csak ott alakulnak, ahol a nemzetek érintkezési viszonyai lehetetlenné teszik a nemzeti elhatárolódást, a jogi kétnyelvűség csak ott jelentkezik majd, ahol a társadalmi érintkezés egyébként is tényleges kétnyelvűséget kényszerít ki.

Csak ez a Springer által felvázolt berendezkedés vet teljesen véget a nemzetek hatalmi harcának, mert a nemzeti kisebbségeknek is megadja a jogi hatalmat ügyeik önálló intézésére. Most már semmiféle nemzeti viszály nem fékezi a nemzetek felvonulását. Az egységes körzet körzeti tanácsában, a kettős körzet körzeti képviselőiben csupán egy nemzet osztályai állnak szemben egymással. Nem egyik nemzet küzd itt a másik ellen, hanem a munkásosztály fogja érvényesíteni igényeit a maga nemzetével szemben, fog követelni tőle növekvő részesedést a nemzeti kultúrából. A kettős körzet körzeti tanácsában meg az egész állam népképviselőiben találkoznak ugyan a különféle nemzetek, de nemzeti ügyek eldöntése nem tartozik ezekre a testületekre; ezek semmit sem adhatnak a nemzeteknek, és semmit sem vehetnek el tőlük, itt sem nemzetek, hanem osztályok szerint tagolódnak majd a lakosság. Itt is szabad tere nyílik az osztályok harcának.

A nemzeteknek az állammal szembeni joga a demokratikus kormányzatra, a körzeti önkormányzatra fog támaszkodni. A demokratikus kormányzás az egyik legfontosabb követelése a munkásosztálynak. Amit a munkásosztály követel a maga érdekében, az így a nemzetek szükségletévé válik. Ma a nemzetek viszálya minden demokratikus reformot veszélyeztet, mert a nemzetek félnek a hatalmi viszonyok eltolódásától; abban a berendezkedésben, amelyet Springer felvázol, éppen a demokrácia lesz a biztos alapja minden nemzet hatalmának. A nemzeti akarás súlya, amely ma fékezi a demokratikus fejlődést, az új berendezésben a demokráciát fogja szolgálni.

A kevert körzetek kettős igazgatása és a zárt nyelvterületen élő kisebbségek konkurenciái a kisebbségeknek is biztosítják a közhivatalok előtti jogokat és a nemzeti iskolát. Így ez a berendezkedés kielégíti azoknak a munkásoknak a szükségleteit, akik meg akarják kapni jogukat, és iskolát akarnak biztosítani gyermekeiknek. Ha a kapitalizmus megfosztotta is a munkásokat hazájuktól, nyelvüket és szellemiségüket soha nem veheti el tőlük. De azokat a munkásokat is kielégíti ez, akik nemzetük földjén találtak munkahelyre; ha a jog nem tagadja meg az idegen bevándorolttól az iskolát és a segítséget, ha nem alázza meg méltóságában, és nem kárhoztatja durva tudatlanságra, akkor a munkásoknak nem kell már bevándorló osztályostársaiktól mint bérleszorítóktól és sztrájtörőktől félniük, akkor a bevándorló munkások ellenállóképesek lesznek a nemzeti gyűlölködés mérgével szemben, amely felbomlasztja a közös politikai és szakmai szervezeteket, és képtelené teszi a munkásokat arra, hogy válllvetve vívják a közös harcot a közös ellenfél ellen. Végül, ez a berendezkedés a munkásosztály ideológiai szükségletét is kielégíti, mert a munkásosztály nem tűrheti el, hogy a munkás munkaerejével együtt a lelkét is eladja, kulturális egyéniségét feláldozza a vállalkozónak, s megköveteli, hogy annak, aki munkájával minden kultúra feltételeit megteremti, legyen joga is a kultúra javaira, saját kultúrájára, nemzeti közösségének szellemiségére.

Springernek a nemzetiségi állam berendezését illető elképzelése, amely az állam demokratikus kormányzására alapozza a nemzeti önkormányzatot és a személyi elv révén biztosítja nemzeti kisebbségeknek nemzeti jogokat, a nemzeti autonómia a legtökéletesebb formája, s kizárólag ez elégítheti ki teljesen a munkásosztály kulturális szükségleteit. Ez a berendezés, megteremtve a jogi és lélektani feltételeket valamennyi nemzet munkásainak együttes osztályharcához, a munkásosztály evolúciós-nemzeti politikáját szolgálja, eszköze annak a nagy célnak, hogy a nemzeti kultúra az egész nép sajátjává, s az egész nép nemzeté váljon. (...)

23. Zsidó nemzeti autonómia?

1905-ben zsidó elvtársak egy csoportja kivált a galíciai lengyel szociáldemokráciából, hogy különálló zsidó szociáldemokrata munkásszervezetet alapítson. A nemzetközi szociáldemokrácia ausztriai végrehajtó bizottsága viszont nem ismerte el a párton belüli autonóm zsidó csoport megalakulását, hanem kijelentette, hogy ezek a zsidó szociáldemokraták – a „szeparatisták” – a lengyel szociáldemokráciából való kilépésükkel kirekesztették magukat az ausztriai Internacionálé köréből is. Annak, hogy a zsidó elvtársak egy kis

része kivált a párt egészéből, nem az állami berendezkedés kérdése volt a közvetlen indítéka, hanem a párt szervezetének a kérdése; nem a zsidóknak az államon belüli autonómiájáról volt szó elsősorban, hanem a zsidó csoportnak a párton belüli autonómiájáról. Itt nem kívánunk kitérni erre a szervezeti kérdésre. Ez azonban nem dönthető el, ha nem vetjük fel azt a kérdést, hogy kell-e a munkásosztálynak követelnie a zsidó népnek az államon belüli autonómiáját. Röviden mégis foglalkoznunk kell ezzel a kérdéssel, már csak azért is, mert különben a nemzetről és a nemzeti autonómiáról szóló elméletünk a szeparatisták fegyverévé válhat a párt elleni küzdelemben.

A szeparatisták a következő egyszerű gondolatmenettel indokolják követeléseiket: a zsidók nemzetet alkotnak; a szociáldemokrácia minden nemzet számára nemzeti autonómiát követel az államon belül, és minden nemzet munkásainak megadja a nemzeti autonómiát a párton belül; a zsidókat is megilleti ugyanaz a jog, mint a többi nemzetet. Azzal próbálták cáfolni ezt a gondolatmenetet, hogy kétségbe vonták első premisszáját: a zsidóság, mondják, nem nemzet. S így aztán rendszerint arra a vitára összpontosul a harc, hogy lényeges jellemzője-e a nemzetnek a saját területén való letelepültség, s hogy a nemzeti autonómiának szükségszerűen a területi elven kell-e alapulnia. A lengyel elvtársak a szeparatisták elleni küzdelemben gyakran olyan nemzetelméletre alapozzák érveiket, amely a közös területet a nemzet egyik „elemének” tekinti, s a nemzeti autonómia általuk követelt formájává a nemzetek zárt települési területeinek önkormányzatát nyilvánították. A magam részéről ezt az elméletet helytelennek tartom, s azt hiszem, az állami berendezkedésnek ez a programja nem elégíti ki a munkásosztály szükségleteit. Mindamellett a lengyel elvtársaknak ezek a szeparatisták elleni érvei sok tévedés mellett bizonyos helyes magot is magukban rejtnek. Próbáljuk meg kihámozni ezt. Nem fogjuk sajnálni ettől a fáradságot, ha arra gondolunk, hogy a legutóbbi foglalkozási összeírás szerint az ausztriai zsidók közül 42 681 az alkalmazott, 81 455 a munkás, 31 567 a napszámos és 16 343 a cseléd, emellett ama 235 775 zsidó között, akit a statisztika „önállónak” mond, igen sok a proletár egzisztenciájú, a tőkének kiszolgáltatott kézműves és a bedolgozó. Ennek a kérdésnek tehát van olyan jelentősége a szociáldemokrata munkáspárt számára, amely igazolja ezt a kitérést. (...)

Most megvizsgálhatjuk, mennyire helyes az a jelszó, hogy a zsidóság nem maradhat nemzet, mert nincs *területe*. Ha általában azt állítja valaki, hogy valamely nemzet fennmaradásának a zárt települési terület a feltétele, ez helytelen. Cáfolja ezt a véleményt a zsidók története, akik annyi évszázadon át tartották magukat nemzetként anélkül, hogy saját területük lett volna. Ma már tudjuk, mi tette lehetővé ezt: a zsidók mint a pénzgazdaság

képviselői egy természetes gazdálkodást folytató világban, bár az európai népek között éltek, olyan laza érintkezésben voltak velük, hogy meg tudták őrizni saját kulturális közösségüket. A tőkés fejlődés, amely mindenütt lerombolja a régi természetes gazdálkodást, és a tőkés ártermelés révén a pénzgazdaságot a társadalom általános berendezkedésévé és így – mint Marx mondotta – a keresztényeket magukat zsidókká tette, a zsidókat keresztényekké teszi. A terület nem feltétele a nemzeti létnek, mint ahogy a lakóhely közössége még nem jelent érintkezési közösséget; ám mihelyt a zsidók és a keresztények nem különböző gazdasági berendezkedések megtestesítői már, hanem mindnyájuknak egyazon gazdasági berendezkedés, a tőkés termelési mód szerveiként kell tevékenykedniük, a lakóhely közössége az érintkezések olyan szoros közösségét hozza létre, hogy ezen belül nem maradhat fenn huzamosan valamilyen kulturális sajátosság.

Azt lehet ez ellen felhozni, hogy a többi nemzet is fenn tud maradni idegen települési területen mint kisebbség, s hogy éppen mi követeltük fennmaradásuk jogi feltételeit. Igaz, hogy a cseh kisebbségek nem tűnnek el a német nyelvterületen, hanem napról napra növekszenek, s kétségtelenül nekik is számottevő részük van nemzetük kulturális fejlődésében. De itt is világosan különbséget kell tenni. Ha ezek a kisebbségek nem kapnak utánpótlást a nemzet zárt települési területeiről, lassanként valóban felmorzsolódnak. Ez akkor is így lesz, ha a nemzeti autonómia megadja nekik a nemzeti iskolákat és a jogsegélyt. Még a paraszti kisebbségekre is áll ez, bármennyire szívósan őrzi is különállását a paraszt. Csehország cseh részein a német paraszti telepések lassanként ugyanúgy eltűnnek, mint – mondjuk – Mies [Stríbro] kerületében az egykori cseh települések utolsó maradványai. Ez természetesen még sokkal nagyobb mértékben érvényes a városi polgári és proletár kisebbségekre. Ha a német nyelvterületen élő cseh kisebbségek nemcsak fennmaradnak, hanem még nőnek is, ez annak tudható be, hogy a cseh területekről állandóan kapnak utánpótlást, amely pótolja a nemzeti többséghez csapódott néptársaikat. A bevándorlók legelőször is magukkal hozzák a német területre hazájuk cseh kultúráját. Ott ébred fell bennük az érdeklődés a közélet, a nemzet kulturális fejlődése iránt. Így szoros kulturális érintkezésbe kerültek az egész cseh néppel. Amikor most német területre kerülnek, szükségét érzik, hogy tovább ápolják ezt az általuk megkedvelt érintkezést: cseh újságokat, cseh könyveket olvasnak, cseh egyesületeket alakítanak. Ez a magyarázata annak, hogy a cseh kisebbségek annál nehezebben németesíthetők el, minél jobban előrehalad a tőkés fejlődés: minél nagyobb részük van a nagy tömegeknek a nemzeti kultúrában, annál szorosabb szellemi érintkezés köti össze őket a nemzet egészével, annál nagyobb az az erő, amelyet a több-

ség vonzerejével szembeállítanak. A német terület cseh kisebbségeinek nemzeti szívóssága tehát annak a zárt cseh területnek a belső kulturális fejlődésében gyökerezik, amelyről a munkások és kispolgárok a német nyelvterületre vándorolnak. *A haza nemzeti fejlődésének ereje az, ami még idegen földön is megőrzi nemzeti jellegüket.* E bevándorlók egy része néhány év múltán visszatér cseh hazájába; ilyenkor túl rövid az idő ahhoz, hogy meg lehetett volna nyerni őket a német kulturális közösség számára. Itt közvetlenül a zárt cseh területtel való kapcsolat, a visszavándorlás lehetősége az, ami mindenkor fenntartja a nemzeti kisebbségeket – hiszen ha évenként csehek százai vándorolnak is vissza a német nyelvterületről, nyomban pótolják őket új bevándorlók százai, hogy aztán néhány év múlva ugyancsak átengedjék helyüket újonnan bevándorló néptársaiknak. De még ha a cseh bevándorlók tartósan ott maradnak is a német területen, ugyancsak növelik a már meglévő nemzeti kisebbség ellenállóerejét: az új bevándorlók mindig keresik az érintkezést azokkal a néptársaikkal, akik már a városban laknak, s így mindig megadják a már letelepült cseheknek a lehetőséget a magukfajtaikkal való érintkezésre; ez erősíti a letelepült kisebbség és néptársai közötti köteléket, s növeli ellenállóerejüket a többség vonzásával szemben. A gazdasági érintkezés folytán mégis állandóan lemorzsolódnak emberek erről a kisebbségről, de azért számszerűen változatlan marad, mert a cseh települési területről érkező utánpótlás sohasem szűnik meg. A cseh kisebbségek ellenálló képességének az a titka, hogy állandóan tart a mezőgazdasági területekről az iparvidékekre való vándorlás folyamata, hogy ezt minden kedvező gazdasági konjunktúra tovább erősíti, hogy sohasem szűnik meg teljesen.

Ehhez hasonló a zsidóknál is igen jól megfigyelhető. Sok helyütt itt is folyik az utánpótlás keletről, nem asszimilálódott zsidók közösségeiből olyan zsidó közösségekbe, amelyek többségét már elérte az asszimilációs folyamata. S kétségtelen, hogy ez is fékezi az asszimilációt: a nem asszimilálódott néptársakkal való érintkezés a nyugati zsidókat is az európai nemzetekhez való kulturális alkalmazkodás alacsonyabb fokán tartja. Ez azonban csak lassítja, de nem akadályozhatja meg az asszimilációs folyamatot. Az az erő, amely a népesség többségével való érintkezésre és ezért a hozzá való kulturális alkalmazkodásra kényszeríti a zsidókat, nagyobb ennél az akadálnál. Ám világos, hogy az egész mozgás még jóval gyorsabb lehetne, ha elhárul ez az akadály. A nyugat- és közép-európai zsidók tekintetében ez ma általában el is esett már. Az a kulturális távolság, amely a keleti zsidóktól elválasztja őket, olyan irányban hat, hogy az országukba bevándorló keleti zsidókkal is alig tartanak fenn bárminemű érintkezést, amely lassíthatná asszimilálódásukat. Mindamellet a nagyobb zsidó közösségekben újra meg

újra létrejönnek nem asszimilálódott kisebbségek, s ezeknek környezetük-höz való alkalmazkodását lassítja a keletről jövő állandó utánpótlás. Ám tegyük fel, hogy a kapitalizmus megváltoztatja a Kelet gazdasági viszonyait, hogy az orosz forradalom megadja az oroszországi zsidóknak a szabad költözés jogát, hogy a demokrácia a keleti zsidókat is mind közelebb hozza a közéletben a körülöttük élő nemzetekhez, így Keleten is megindul az asszimilációs folyamat, és kiapad az a forrás, amelyből egyre újabb utánpótlás áramlik a Nyugat nem asszimilálódott kisebbségeibe.

A német területen élő cseh kisebbségek tehát a zárt cseh nyelvterülettel való közvetlen vándorlási forgalomból és szellemi érintkezésből merítik erejüket. A zsidóknak nincs ilyen erőforrásuk. Igaz tehát az, hogy a zsidók azért nem tarthatják fenn nemzetiségüket, mert nincs saját települési területük. De ez nem jelenti azt, hogy a saját terület mindenütt előfeltétele a nemzeti fennmaradásnak. A települési terület csupán az érintkezési közösség feltételeként számít a nemzeti lét szempontjából. Amíg zsidók és árják más-más gazdasági berendezkedést testesítenek meg, a lakóhely közössége nem hoz létre köztük olyan szoros érintkezési közösséget, hogy a kisebbség kénytelen kulturálisan alkalmazkodni a többséghez; mihelyt azonban *egyazon* gazdasági berendezkedés törvényei alá tartoznak, a közös lakóhely olyan érintkezési köteléket fon köréjük, amely erősebben köti össze egy tartomány zsidóit és keresztényeit, mint különböző területek zsidóit.

A zsidók asszimilációs folyamatának és a történelem nélküli népek ébredésének ugyanaz az oka: a régi társadalom gyökeres átalakulása a tőkés árutermelés révén. Az a mozgalom, amely új kulturális élet felé viszi a történelem nélküli nemzeteket, a zsidóknál is megindul. Itt is kialakul az a tendencia, hogy egy olyan népet, amely egy régi, megmerevedett kultúrát lomhán továbbhagyományoz, új életre keltenek, ezt új, eleven, haladó kultúrával ajándékozzák meg. Ám ez a mozgalom nem tarthatja fenn a zsidó nép számára nemzeti kultúráját, hanem csak megváltoztathatja a lényegét ennek a kultúrának, amennyiben ez fennmarad. S ugyanaz a történelmi átalakulás, amely a zsidó nép nemzeti kultúrájának lényegét igyekszik megváltoztatni, ledönti azt a válaszfalat, amely a zsidókat elválasztja környezetüktől, mind szorosabb gazdasági érintkezésbe hozza őket az árja lakosság tömegeivel, s így végül besorolja őket a többi nemzet közé. A kapitalizmus és a modern állam fejlődésének előrehaladtával a keleti zsidóság ugyanúgy megszűnik majd külön nemzet lenni, és ugyanúgy feloldódik a nemzetek között, ahogy a nyugati zsidóság már rég feloldódott bennük. Ezt az egész folyamatot elő fogja segíteni a Kelet szláv nemzeteinek saját fejlődése. Amíg ezek a népek csekély kultúrájú, történelem nélküli nemzetek, addig nem tudják majd

felszívni a zsidó kisebbségeket. Amikor azonban a ruténok új, eleven, haladó kulturális életre ébrednek majd, ugyanolyan nagy vonzerőt gyakorolhatnak majd a kelet-galíciai zsidókra, mint a csehek már most kezdtek gyakorolni a csehországi és morvaországi zsidókra.

Persze nem szabad túlbecsülni e fejlődés gyorsaságát. Az orosz birodalomban még nincsenek meg az asszimilációs folyamat gazdasági és jogi feltételei. Ott tehát sokkal lassabban fogja ez a mozgás magával ragadni a zsidó népet, ott bizonyára még évtizedekig tág tere lesz az új zsidó kulturális mozgalomnak. Ott nyilván még jó néhány évig a „Bund” fogja szervezni a zsidó munkásokat és fog új tartalmat adni életüknek; ott bizvást örvendezhet még némi haladásnak a zsidó sajtó, az új zsidó irodalom. De minél jobban közeledik Oroszország gazdaságilag és politikailag Nyugat- és Közép-Európa államaihoz, annál gyorsabban szűnnek majd meg ott is azok a feltételek, amelyek nélkül nem fejlődhet önálló zsidó kultúra. A zsidó kultúra keleti újjáéledése csak egy *átmeneti fokon* lehetséges: ez megfelel a társadalom egy olyan fejlődési fokának, amely már a zsidó nép alsó tömegeit is felriasztja kulturális szendergésükből, és új kulturális életre ébreszti, de még nem illeszti bele a zsidókat a többi nemzet érintkezés és kulturális közösségébe. A régi zsidóság, a természetes gazdálkodást folytató parasztság közepette pénzgazdálkodást folytató zsidó népesség külön kultúrája ott is meghalt már; az új társadalom, amely minden népet bevon a pénzgazdaság körébe, amely az összes keresztényeket zsidókká és ezért a zsidókat keresztényekké teszi, még nincs meg. Ebben a pillanatnyi helyzetben jön létre a keleti zsidók új nemzeti kultúrája. De amilyen bizonyos az, hogy a kapitalizmus nem fog a Kelet-Európában eddig elért fokon megmaradni, amilyen bizonyos az, hogy a keleti parasztfiú is munkássá és a keleti paraszt tisztán mezőgazdává fog válni, olyan bizonyos az is, hogy végül a keleti zsidók is felszívódnak a Kelet nemzeteiben. A fiatal zsidó nemzeti érzület itt-ott talán lélektanilag meg fogja nehezíteni az asszimiláció folyamatát. Csakhogy a gazdasági érintkezés szükségszerűségei erősebbek minden szentimentális kívánságnál. Történelmileg nézve: a keleti zsidók új kulturális életre ébredése sem egyéb, mint végső asszimilálódásuk előfutára.

Csak most, a fejlődés tendenciáinak megállapítása után foglalhatunk állást a zsidó nép nemzeti autonómiájának kérdésében. Szögezzük le ismét, hogy itt csak az államon belüli, nem pedig valamelyik párton belüli autonómiáról van szó. Emellett annak a megtárgyalására szorítokozunk, hogy Ausztriában követelni kell-e a zsidók nemzeti autonómiáját. Hogy az orosz birodalomban ugyanúgy kell-e válaszolni a kérdésre, mint Galíciában és Bukovinában, azt nem tudjuk eldönteni.

Először is: követeljük-e maguk a zsidó munkások a nemzeti autonómiát népük számára? Magától értetődik, hogy Nyugat-Ausztria rég asszimilálódott vagy az asszimilációs folyamat által már teljesen elragadott zsidói nem fognak lemondani a környező nemzetekkel való kulturális közösségükről. A zsidó nyelv már régen idegen nyelv nekik, a keleti zsidó műveltség idegen kultúra, amelyben semmi részük sincs. A nemzeti autonómia kérdése tehát különben is csak a nem asszimilálódott galíciai és bukovinai zsidókat illetően vetődhet fel, legfeljebb még a zsidóság kis létszámú morvaországi és kelet-sziléziai kisebbségeit illetően. Ha erre a kérdésre válaszolni akarunk, nem szabad azokból a hangzatos, de tartalmatlan szólamokból kiindulnunk, amelyek szerint minden nemzetnek természetes joga az önrendelkezés, hanem inkább a nemzeti autonómia feladatait kell kutatnunk, és azt kell vizsgálnunk, vajon a nemzeti önkormányzatot megkövetelik-e a zsidó munkásság szükségletei.

A nemzeti kisebbségek közjogi szervezetének lényegében két feladata van: ki kell építenie és igazgatnia kell a nemzeti kisebbségek iskolarendszerét, s jogsegélyt kell nyújtania azoknak a néptársaknak, akik nem beszélnek vagy nem elég jól beszélnek a hatóságok és bíróságok nyelvét. Nos, a zsidókat illetően nincs nyelvi kérdés. Minthogy ugyanis más népek között élnek, és egyre szorosabb gazdasági érintkezésbe lépnek velük, jól-rosszul bírniuk kell a többség nyelvét. Az a zsidó, aki lengyelekkel együtt dolgozik valamely műhelyben, lengyelektől vásárol vagy lengyeleknek ad el, a hatóságok és bíróságok előtt is lengyel nyelven tudja majd megkeresni a maga igazát. Így csak egy fontos feladat marad a nemzet autonóm szervezetére: a nemzeti iskolaüggyel való törődés. A zsidók nemzeti autonómiájának a kérdése lényegében iskolakérdés. Csakhogy a zsidó gyermekek ma már Galíciában is a nyilvános iskolákba járnak. Az iskolában a többi gyermekkel együtt az ország nyelvét tanulják. Az iskola persze ma az asszimilálásnak is rendkívül hatásos eszköze. Aki tehát nemzeti autonómiát követel Galícia nem asszimilálódott zsidóinak, annak válaszolnia kell arra a kérdésre, vajon csakugyan azt akarja-e, hogy a zsidó gyermekek váljanak ki a nyilvános elemi iskolákból, s külön zsidó iskolarendszer épüljön ki az elemi iskolától az egyetemig?

Azt hisszük, hogy a galíciai és bukovinai zsidó munkások, ha felismerik saját érdekeiket, nem követelhetnek elkülönített zsidó iskolákat. Először is: a zsidó gyermekek elkülönítése ellentmond a zsidó munkás gazdasági érdekének. A modern munkásnak *szabad költözésre* van szüksége. És senkinek sincs nagyobb szüksége rá, mint éppen a zsidó munkásnak. A zsidó proletariátus nagyrészt azokból a zsidókból (vagy utódaikból) áll, akik számára a modern áruterelés fejlődése lehetetlenné tette, hogy azokban a foglalkozási ágakban keressék meg kenyerüket, amelyekből a zsidók évszázadokon át éltek.

Ezek a faluból és kisvárosból elűzött zsidók előbb néhány városban és néhány termelési ágban keresték megélhetésüket. A további fejlődés arra fogja őket kényszeríteni, hogy szétszóródjanak az országban, vagy az országon kívül keressék meg kenyerüket; el fognak oszlani a legkülönbözőbb termelési ágak között. Ezért a zsidó munkásoknak alkalmazkodniuk kell azon nemzetek kultúrájához, amelyek körében kénytelenek megélhetésüket keresni. Galíciában a zsidó munkás még vajmi kevés helyen modern ipari munkás, szinte mindenütt rajta van még a zsidó kiskereskedelemről, a zsidó kézműveséségből, a zsidó uzsorából való származásának tojásbéja. Régi gazdasági helyzetét elvesztette már, de még nem vesztette el teljesen a természetes gazdálkodás régi időinek zsidójára jellemző kulturális típust, gondolkodásmódot. A zsidó munkásság legfontosabb feladata önmaga nevelése. A zsidó proletárnak igazi modern munkássá kell válni. Mihelyt ezzé vált, megdőlt az egyik nagy akadálya annak, hogy további területekre és különféle termelési ágakra kiterjeszkedjen. Nem csupán a zsidók külön nyelve ilyen akadály, hanem egész lényük. Sok üzemben a keresztény munkások ma sem túrnek meg még maguk között zsidó munkatársakat: nem valami politikai antiszemitizmusból fakad ez az idegenkedés, hanem a nem asszimilálódott zsidó alkotta idegen fajta elől elzárkózó naiv ösztönből. A zsidóknak, hogy minden termelési ágban munkahelyet találhassanak, kulturálisan a többi nemzet modern munkásához hasonlókká kell válniuk. Amíg beszédjük, gesztusaik, ruházatuk, szokásaik bántják keresztény osztályostársaikat, a művezetőt, a vállalkozót, addig a paraszt és a zsidó kereskedő közötti régi gazdasági ellentét, ösztönös idegenkedés, az esztétikai ellenszenv formájában átöröklődik mindkettőnek az utódaira, noha mind a keresztény parasztnak, mind a zsidó kereskedőnek az utódai munkások lettek; addig lehetetlen a zsidó proletariátus területi és gazdasági eloszlása, s a zsidó munkások, akiknek száma a régi zsidó kereskedelem és ipar megsemmisülése következtében gyorsan növekszik, nem léphetnek túl néhány község néhány iparágának szűk munkapiacán. A zsidó munkás csak akkor nyeri igazán el a szabad költözés jogát, amikor kulturálisan alkalmazkodott környezetéhez; csak akkor mehet minden olyan helyre, minden olyan iparágba, ahol a kapitalizmus erőinek vak véletlene éppen több munkalehetőséget kínál; csak akkor tűnik el a sajátos zsidó ínség és marad meg neki a közös proletárinőség, amely ellen együttes küzdelemmel, árja munkatársaival vállvetve harcolni fog, és amelyet le fog győzni.

De erre a harcra is csak akkor lesz egyáltalán képes, ha szellemisége közeledik a keresztény munkáséhoz. Képzeljük csak el, hogy a zsidó gyermekek külön iskolákba járnak, amelyekben zsidó a tanítási nyelv! Milyen szellem uralkodna ezekben az iskolákban? Bizonyos, hogy egy új zsidó kultúra

van keletkezőben, s ez nyilván fejlődne is, ha a zsidó népnek jutna még ideje új, eleven kultúra kifejlesztésére. Ez a kultúra azonban még csak keletkezőben van, még nem létezik. Ezzel szemben van a zsidó népnek egy másik kultúrája: egy történelem nélküli nemzet kultúrája, olyan embereké, akik kívül álltak az európai népek szellemiségén, akik rég elhalt gondolatok, óhajok, szokások egész világát örökítették át nemzedékről nemzedékre. Kétséges lehet-e, hogy még évtizedekig ez a régi, megmerevedett kultúra nyomja rá bélyegét a zsidó iskolákra, nem pedig az az új, még csak keletkező, még a zsidóságban belül is csupán lassú hatalmi küzdelmet vívó kultúra, amely a forradalmi új zsidó irodalomból szól hozzánk! Így a zsidó munkások gyermekei régmúlt idők szellemének lennének mesterségesen alávétve. A középkor világképét adnák tovább nekik, akiknek modern munkásokként kell munkahelyet keresniük, osztályharcukat folytatniuk; egy halott gazdasági rend gondolkodásmódját plántálnák beléjük, annak a zsidó pálinkamérőnek a szokásait tartanák fenn bennük, aki természetes gazdálkodást folytató parasztok körében élt. Igaz, hogy az élet erősebb az iskolánál, s ezekből a gyermekekből is olyan erőteljes emberek válhatnának, akik bátran megállják a helyüket az osztályharcban; de kívánhatják-e zsidó munkások, hogy az iskola olyan szellemenben nevelje gyermekeiket, amelyet aztán az életnek előbb el kell osztatnia, meg kell változtatnia. A zsidó iskola először is azt jelenti a zsidók számára, hogy mesterségesen életben tartják régi kulturális különbözőségüket, amely korlátozza szabad költözésüket, és ezzel növeli nyomorukat; továbbá hogy megszilárdul régi ideológiájuk, régi társadalmi gondolkodásmódjuk, amelynek leküzdése nélkül nem képesek az osztályharcra.

Ha nem akarunk külön zsidó iskolákat, akkor semmi értelme sincs a zsidók nemzeti autonómiájának. Az autonómia ugyanis nem a nemzet létezésének jogi formája, amint ezt oly fellengzősen mondják, hanem valamilyen célokat szolgáló eszköz. Nem tudom, milyen feladatokat kellene ellátnia, amikor a zsidó gyermekeknek lengyel, német vagy rutén iskolába kell járniuk. A nemzeti autonómia nem lehet a zsidó munkások követelése. A német munkás ugyanazt kívánja zsidó osztályostársának, amit a cseh proletárnak: magasabb béreket, büszke öntudatot, a nemzetközi osztályharcra való képességet. E cél elérésére a német települési területen élő cseh munkásnak is meg kell adnia a nemzeti autonómiát; ugyanabból a célból a zsidó munkástól meg kell tagadnia ezt. Ugyanaz a jogi berendezkedés, amelyre azért van szükségünk, hogy a cseh munkást képessé tegyük az osztályharcra, megnyerjük az osztályharcnak, növelné a zsidó proletár nyomorát, fenntartaná benne az elmúlt vagy legalábbis múltban lévő idők zsidó kereskedőjének lelkületét, megnehezítené a modern iparba és a modern osztályharcba való be-

kapcsolását. Nem az a feladat, hogy egyenlő jogintézményeket teremtsünk minden nemzet számára, hanem az, hogy kulturálisan felemeljük valamennyi nemzet munkásait, s mindnyájukat besoroljuk a harcoló proletariátus nemzetközi seregébe. Hogy a német munkás a cseh számára követeli a nemzeti autonómiát, de a zsidó nemzettől megtagadja, az megfelel annak a ténynek, hogy a cseheket történelmi nemzet rangjára emelte a tőkés termelési mód, a zsidóságot pedig mint nemzetet megszünteti, s az európai nemzetek kulturális közösségébe viszi bele.

Aki a nemzeti értékelésmódhoz ragaszkodva mindenben a konzervatív-nemzeti politika mellett kardoskodik, aki a nemzeti sajátosságok megtartását tekinti a politikai akarat végcéljának, az igen elszomorítónak találhatja ezt a perspektívát. S itt talán érthetőbb ez a sajnálkozás, mint másutt. Ha ugyanis az evolucionista-nemzeti politika egyébként csupán a nemzeti kultúra megváltoztatását követeli, a zsidóktól kulturális különbözőségük feladását kívánja. De hadd kárpótolja őket ezért a sérelemért azoknak a nagy számú asszimilált zsidóknak a híre, akik Európa minden nagy nemzetének történelmébe beírták nevüket! Hiszen a zsidókat kétféleképpen is nemzeté tömörítette a zsidó nép sorsa: először a természetes öröklődés által, azután kulturális értékek áthagyományozása által. Ha a zsidó kulturális közösség megsemmisül is, a zsidó természeti közösség, a fajta megmarad. Műveltségénél fogva az asszimilált zsidó annak a nemzetnek a gyermeke, amelynek kultúráját magába szívtá. Természetes hajlamaiban azonban mindig a zsidó nép sorsa marad a hatóerő, az a sors, amely a természetes kiválasztódás útján élesen kirajzolódó testi típust, sajátos szellemi képességeket fejlesztett ki őseiben. Olyan nagyságok, mint Spinoza, Ricardo, Disraeli, Marx, Lassalle, Heine és mások, akik nélkül nem képzelhető el az európai népek gazdaságának, politikájának, tudományának és művészetének története, bizonyíthatják, hogy a zsidóság mindig ott vitte végbe legragyogóbb teljesítményeit, ahol a zsidók természetes képességei és Európa kulturális hagyományai megtermékenyítették egymást. A nem asszimilálódott zsidóval szemben a keresztény nemzetekben az a gyűlölet él, amelyet a paraszt érzett az uzsorással szemben; egyik-másik asszimilált zsidóról viszont úgy emlékeznek meg, mint olyan nagy emberekről, akiknek a fejében első ízben váltak egyéni tetté a történelem hajtóerői, s akik évszázadokra meghatározói lettek egész nemzetek sorsának.

Vajon akkor is megtarthatják-e majd a zsidók természeti közösségüket, amikor bekapcsolódtak már az európai nemzetek kulturális közösségébe? A vegyes házasságok révén nem keveredik-e össze a zsidó vér a többi nemzet vérével? S mi lesz a hatása ennek a keveredésnek?

Olyan kérdések ezek, amelyekre napjaink tudománya még nem tud válaszolni. E rejtély megoldásának ismeretével csak a dilettáns áltudomány dicsekszik, amely néhány bizonytalan részletmegfigyelésből vonja le a legmerészebb következtetések egész rendszerét. Megfigyelték, hogy a fajta ösztöne gyakran az asszimilált zsidókat is újra közel hozza egymáshoz, s ezért úgy vélték, hogy a zsidó fajta minden kulturális asszimilálódás ellenére is tiszta fog maradni. Márpedig néhány egyedi eset megfigyelése nem elegendő az ilyen megállapítás bizonyításához; kiváltképpen azért, mert némelyik országban előrehaladt ugyan az asszimilációs folyamat, de aligha zárult le teljesen bárhol is. Még kevesebbet tudunk arról, hogy jobb vagy kevésbé tehetséges fajtát produkál-e a zsidók és árjak keveredése. A történelem a fajták keveredésének kedvező és kedvezőtlen hatására egyaránt tud példát. Az egyedi esetek mögött rejlő törvényszerűséget nem ismerjük. Így a fajtakeveredés hatásairól sem mondhatunk előre semmit; a tapasztalatnak kell döntenie ebben. S ehhez sem elegendő néhány véletlenszerű egyedi megfigyelés. Így a mai tudomány nem tudja eldönteni, hogy előnyös lesz-e a jövő nemzedéke számára az, ha a zsidók nemcsak a többi nemzet kulturális közösségébe olvadnak bele, hanem természeti közösségükbe is. Ezt rá kell bízni arra a titokzatos erőre, amely állatnál és embernél összehoz hímeket és nőstényt, s amely napjainkig vezette el, és ezután is vezetni fogja az emberi nemet: a természetes nemi kiválasztódásra. Fiatal férfiak szerelmi vágya, fiatal asszonyok szerelmi választása dönt majd ebben az utolsóban valamennyi zsidókérdés közül. (...)

Jegyzetek

¹ Lásd erről Schlesinger: *Die Nationalitätsverhältnisse Böhmens*. Stuttgart 1886. S. 25 ff.

² Herbst: *Das deutsche Sprachgebiet in Böhmen*. Prag 1887. S. 32.

³ Springer: *Kampf der österreichischen Nationen um den Staat*. Wien 1902. S. 98.

⁴ Pelcel: *Geschichte Böhmens*. Prag 1779. S. 643.

⁵ Stájerországról lásd Pfaundler: *Die nationalen Verhältnisse in Steiermark*. In *Statistische Monatsschrift*. 1906. S. 401 ff.

⁶ Meinzingen: *Die binnenländische Wanderung und ihre Rückwirkung auf die Umgangssprache*. In *Statistische Monatsschrift*, 1902. S. 693 ff.

⁷ *Fischel* is figyelmeztet arra, hogy a kisebbségi iskolák kérdése összefügg az-
zal, hogy a cseh munkások örökösen német iparvidékekre vándorolnak, és onnan

visszavándorolnak. Ő azonban éppen ezért kívánja megtagadni a cseh kisebbségektől az iskolát, vagy legalábbis megnehezíteni nekik az iskolaalapítást. Nem értem ezt a logikát. Mivel a cseh munkások valóban mindig hazaköltöznek, ha a konjunktúra úgy alakul, a német nyelvterületen működő cseh iskola igazán nem árthat a németeknek; hiszen ha a cseh munkások nem maradnak német nyelvterületen, nem németesíthetők el azzal, hogy német iskolát kényszerítenek rá gyermekeikre. A cseh munkásoknak viszont árt a német iskola, mert gyermekeik számára, akik nem maradnak annyi ideig német nyelvterületen, hogy elsajátítsák a német nyelvet, a cseh iskola megtagadása majdnem annyit jelent, mint általában az iskola megtagadása. Lásd Fischel: *Die Minoritätsschulen*, 8.

⁸ 1905. november 27-i törvény, 1. és 2. sz., L.-G.-B. ex. 1906. [tartományi törvénykönyv].

⁹ A kisebbségi iskolák felállítása különálló kérdés. Kétségtelen, hogy a kisebbségek maguk fogják követelni, hogy gyermekeik a többség nyelvét is tökéletesen tanulják meg az iskolákban.